

Turkish Studies Language and Literature

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1095-1125

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23305

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 10.06.2019

✓ Accepted/Kabul: 10.09.2019

✍ Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (22.07.2019)-Referee 2 (23.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

BENLİK HAZİNESİNİN KEŞFİNDE İSKENDER'İN İÇSEL YOLCULUĞU

Kenan BOZKURT*

ÖZ

Klasik metinler ve halk anlatıları toplumun değer yargılarının, inanışlarının sevinç ve korkularının dışa vurumu olduğu gibi bireyin kendini tanıması, varoluşunun bilincine varması bağlamında önemli unsurları ve sembolik anlatımları bünyesinde barındırır. Edebî metinlerde kullanılan birçok hayali unsur, bize fantastik gelirken Jung'un psikolojik yaklaşımında bu unsurlar, birer arketip olarak karşımıza çıkar. Masal, destan, mitoloji gibi anlatımlarda sıkça karşımıza çıkan arketipsel sembolizm, klasik şiirin destanları/romanları olan mesnevilerde kullanılan sembolik anlatımlarla benzerlik gösterir. Özellikle destansı bir nitelik taşıyan Ahmedî'nin İskender-nâme adlı eserinin, kökeni ritüel ve mitoslara dayanan "ayrılma-erginlenme-dönüş" arketiplerine uygun olarak bireyselleşme mücadelesi, "yüce birey, anima-animus ve gölge" arketiplerinin tüm özelliklerini yansıttığını görmekteyiz. Eserde görülen tüm bu kavramlar, aynı zamanda tasavvufî anlamları da içinde barındırır. Tasavvufta insan-ı kâmil olma yolunda salikin aşması gereken süreçlerle Jung psikolojisinin asıl gayesini oluşturan bireyleşim aşamaları birebir benzerlik gösterir. Bu benzerliği İskender-nâmede açık bir şekilde görmek mümkündür. İskender'in gördüğü rüyanın ilahî bir sembol olduğunu anlamasıyla başlayan yolculuğu ve bu yolculukta yaşadığı tüm maceralar onun kemalata/insan-ı kâmil mertebesine ulaşmadaki aşamaları içermektedir. İskender'in yaptığı mücadelelerin, ejderha, şeytan ve devlerle giriştiği savaşın ve Hızır ile ab-ı hayatı bulmak için çıktığı zorlu yolculuğun kahramanın bireyleşim/kemalat sürecindeki etkileri şâir, bir takım semboller üzerinden anlatmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü, E-posta: kenan.bozkurt@batman.edu.tr

Bu çalışmada XIV. yüzyıl şâirlerinden Ahmedî'nin İskender-nâme adlı eseri, kahramanlık mitosuna ve arketipsel sembolizme göre ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmedî, İskender-nâme, Jung, Arketipsel Sembolizm, Seyr u Sülük.

ALEXANDER THE GREAT'S INNER JOURNEY FOR THE REVELATION OF THE MINE OF SELF

ABSTRACT

Classical texts and folk narratives contain important elements and symbolic narratives in the context of the self-recognition of the individual as well as the self-awareness, as well as the expression of the value judgments and beliefs of the society. While many imaginary elements used in literary texts come to us as fantastic, these elements appear as archetypes in the psychological approach of Jung. Archetypal symbolism, which is frequently encountered in expressions such as fairy tales, epics, mythology, is similar to the symbolic expressions used in mesnevis, the epics/novels of classical poetry. In particular, we see that Ahmedî's 'İskender-nâme', which has an epic nature, reflects all the characteristics of the archetypes of the os supreme individual, anima-animus and shadow adlı, the origin of the ritual and myths in accordance with the archetypes of, separation-individualization-return. All these concepts seen in the work also contain mystical meanings. The processes that must be overcome by the devotee on the path of becoming a human being in Sufism and the individualization stages that constitute the real purpose of Jung psychology are exactly similar. It is possible to see this similarity clearly in İskender-nâme. The journey that Alexander began to realize was a divine symbol, and all the adventures he experienced in this journey included his stages in reaching the rank of individuation. The struggle of Alexander, the dragon, the devil and the war with the giants and the Khidr and the life of the difficult journey to find the life of the abduction of the hero's individualization/archival process, the effects of a team, told through a number of symbols.

In this study XIV. A century-old poet Ahmedî's İskender-nâme was examined according to the heroic myth and archetypal symbolism.

STRUCTURED ABSTRACT

Classical texts and folk narratives inhold important elements and symbolic expressions, in the context of self-recognition, awareness of existence, as well as the expression of the joys and fears of society's value judgments and beliefs. It was necessary to descend the contents of these symbols in the world of meaning in order for the literary works to be understood and evaluated correctly, While many imaginary elements used in literary texts seem fantastic to us, in Jung's psychological approach, these elements appear as archetypes. Even if considered to be a symbol in literary texts, the struggle for

individualization in accordance with the archetypes of “separation-maturation-return an, whose origins are based on ritual and myths and all the features of the“ supreme individual, anima-animus and shadow ”archetypes are all obstacles or stages to be surpassed. Jungian psychology focuses on the inner world of man and focuses on the problematics of being a happy individual with himself and his environment, and the ultimate goal of this psychology is to determine the course of how an individual will complete the individualization process. In this sense, Jung psychology is not only a psychology but also a mystical character. All these concepts seen in the work also contain mystical meanings. The processes that must be overcome by the devotee on the path of becoming a perfect human being in Sufism and the individualization stages that constitute the real purpose of Jung psychology are exactly similar. It is possible to see this similarity clearly in Alexander-nâme. It is possible to see this similarity clearly in Alexander-nâme. Alexander's journey, which began when he realized that the dream he had had was a divine symbol, and all the adventures he experienced in this journey included the stages in reaching the perfect human being rank. The poet has described the effects of Alexander's struggles, the war with the dragons, the devil and the giants, and the difficult journey of the hero in order to find Adam's ale with Khidr in the process of individualization, through a number of symbols.

The subject of the study, Alexander's journey to individualization and the stages of maturation in this journey, is similar to the process of being a perfect human in sufism, as well as the features of the individualization process by reflecting the features of archetypal symbolism. In this study, we will try to include the basic concepts of Sufism as we will act in the direction of the archetypal symbolism of Jung and Campbell's classification of “separation, maturation, return” while discussing the journey of Alexander to find life. The main purpose of this study is to examine XIV. Ahmadi's work, Alexander-nâme, which is one of the poets of the 18th century, according to the myth of heroism and archetypal symbolism and to reveal the manifestations of archetypes which are the basic concepts of Jung psychology. At the same time, another aim of our study is to determine the relationships between the basic concepts of Jung psychology and the concept of Seyru süluk in Sufism and the similarity of the concepts of individualization and being a perfect human. For this purpose, Ahmadi's work intends to present an analytical reading and aims to reveal the reflections of Jung's individualization in the light of the symbolic expressions and the stages of Sufism.

The main purpose of this kind of study and the importance of this study is that a classical mesnevi like Alexander-nâme is not fictionalized in order to reflect a mere plot; but to reveal that it is flowing around. It is also another objective of the study to show the reader that classical texts can be handled with modern psychological approaches.

In this study, the following results were obtained:

1) Although Ahmadi's work, Alexander-nâme, is an epic work, the poet has equipped the work with mythological and symbolic elements

and transformed it into a work that describes the ranks of the seyru süluk, which is the way of purification of the adherents in sufism. He successfully conveyed all these ranks with symbolic expressions within the plot.

2) Ahmadi expressed the stages he employed in the work by using the archetypal symbols that represented the individual and collective subconscious minds of the stages of spiritual change and perfection that Alexander experienced.

3) Concepts such as giants, dragons, witches, beings in the form of half-human and half-animal, darkness, in the journey of Alexander, which is not the physical world, but the inner journey of the hero; they are all symbolic expressions of his own self / shadow in his inner journey.

4) The stages that Alexander went through in his journey to discover his own self-treasure, to become a perfect human being show paralellism with the process of establishing the balance between the conscious and unconscious of the person who is the main purpose of Jung psychology, to achieve inner peace, to rebirth and thus to the process of individualization.

5) In Jungian psychology, all of these stages, which are identified as stage archetypes, coincide with the ranks of sufism such as seyru süluk, being a perfect human, and fenafillah.

6) The main purpose of Sufism is that one should stay away from all the blessings and turmoil of the world and devote himself to God, and thus eliminate the self with a submission to God who achieves the rank of a perfect human being by reaching spirituality and capturing inner peace. This is also the main purpose of Jung's individualization theory. This extinction, just like rebirth in the process of individualization, is not a bodily extinction, it means that the person's physical desires are killed and he gets devoted to God spiritually and is provided with a spiritual integrity.

As a result, Alexander-nâme, written by Ahmadi, has paralellism with Jung's archetypal symbolism, both in terms of its subject matter and its functioning and the method followed by the poet. Although this story tells the story of the purification of a single hero, all the steps that all people must go through the path of purification are explained in the example of Alexander. In this respect, the subject dealt with in Alexander-nâme has a universal perspective concerning all humanity and the work shows the ways of capturing inner peace and spiritual purification. Even if discussing such universal values, in his work, referred to Jungian archetypes; Ahmadi wrote a sufistic work that took advantage of the stages that sufis define as seyru süluk and of the symbols in order to express them.

Keywords: Ahmadi, İskender-name, Jung, Archetypal Symbolism, Seyru u Suluk.

Giriş

İnsanoğlunun varoluş serüveninde kendini ifade etme araçlarının başında edebî metinler gelir. Edebî metinler, anlatıcının duygu ve düşünce dünyasını yansıttığı gibi toplumların kolektif bilincinin

kodlarını da taşır. Toplumun yüzyıllar içinde oluşturduğu kültürel değerleri edebî eserlerde, mitlerde ve gelenek-göreneklerde bazen bir renk, bazen bir motif, bazen de bir sembol olarak değişik şekillerde kodlanarak karşımıza çıkar. Şüphesiz bu kodlar, yazarın kendisiyle etkileşime girdiği toplumun ona miras bıraktığı hazinelerin dışavurumudur. Her edebî metnin oluşumunda mutlak olarak metnin yaratıcısı vardır ve yaratıcı kendini merkeze alıp kendinden hareketle metni ortaya koyar. Bu ortaya koyuş, hem konuda hem de metne sinmiş tüm sembolik anlatılarda görülür. Bu yüzden metnin oluşum süreci, yaratıcısının bilinç ve bilinçdışı dünyasının kesişimiyle başlar ve yazar, kendini imgeler üzerinden anlatarak eseri oluşturur. Zira imge, dış gerçeklikten duyu organları yoluyla alınan malzemenin insan zihninde amaçlı bir biçimde işlendikten sonra yeni ve farklı bir boyut kazandığı öznel bir süreçtir (Karadeniz-Duran Oto, 2017: 29). Ancak bu süreç, her ne kadar kendisinin gibi görünse de aslında yazar, kolektif bilinçaltının bir sonucu olarak toplumun bir ürünü olup onu şekillendiren de toplumun bizzat kendisidir ve ilk çağlardan evrensel insan durumuna gelene dek, insanoğlunun tipik reaksiyonlarının bütünü oluşturur (Kazaz, 2016: 42). Bu anlamda psişik olan her şey, önceden biçimlenmiş olduğu için bilinçdışı eğilimlerden kaynaklı olarak ortaya çıkar ve yaratıcı fantezi denilen yazarlık serüveni, toplumsal değerlerin yarattığı semboller aracılığıyla dışavurumdan ibarettir (Jung, 2009: 20).

Yazarın ortaya koyduğu korku, sevinç, hayal, kahramanlık, sembol ve mitler, toplumun ortak hafızasının ve sembollerinin ürünüdür. Zira kişisel bilinçdışı, kişiye özgü iken kolektif bilinçdışı, yapı ve kapsam bakımından tüm insanlarda aynılık gösterir. Çünkü kendini belirtiş biçimi tüm insan topluluklarında, yöresel kılık ve renklere bölünmüş olsa bile kökende aynı olan biçimler alır; değişik semboller ve olay örüntüleri halinde “edebiyat ve mitoslara yansır” (Gökeri, 1979: 8-18). Bu bağlamda edebî eserin anlam kazanabilmesi ve anlaşılabilmesi için bu sembollerin çözülmesi şarttır. Bu çözülme gerçekleştiğinde edebî metnin bünyesinde barındırdığı ve okuyucuya iletmeyi amaçladığı evrensel mesajlara ulaşılmış olur. Jung, insanlığın kolektif bilinçdışının oluşturduğu bu evrensel mesaja arketip adını verir. Yaygın olarak Türkçede “ilk örnek” manasında kullanılan arketip sözcüğünün (TDK 2011: 154) çıkış noktası, her ne kadar felsefe olsa da psikoloji, sosyoloji, edebiyat gibi bilim ve sanat dallarında da önemlilik arz eden sembolik bir unsurdur (Merter 2009: 35). Jung bu kavramı, Platon’un “idea” kavramıyla aynı anlamda kullanır (Jung, 2009: 20). Arketipler, bireyin varlık sahnesinde kendilik bilinci, kâinatı anlama ve anlamlandırma sürecinde varlık bilgisinin kendisindeki tezahürleridir. Bu tezahürler, varlığın var olma sürecinin başından son noktasına kadar bireyde tüm varlığın bir tecrübesi ve yaşam formu olarak belirir (İçli, 2013: 1018-19). Bu anlamda arketip; sınıf, dil, din, ırk coğrafi konum yahut tarihsel devir farkı gözetmeksizin bizden önce yaşamış olan insanların binlerce yılda oluşturdukları duygu ve düşünce bakımından benzer olan ve içinde topluma dair kodlar taşıyan imgelerdir (Stevens 1999: 49). Bu kodlar, kolektif bilinçaltının gizli hazinesi olup bize insanların geçmiş tecrübeleri hakkında geniş bilgiler verir. Ancak arketipler, sembol ve imgeler yoluyla ortaya çıktığından varlıklarını anlamak pek kolay olmamaktadır.

Edebî metinlerde çeşitli sembol, motif ve imgelerle bütünleşerek ortaya çıkan bu arketipler, edebî metinlerde sembolle bütünleşmiş bir kahraman olarak görülebilir ve tüm arketipler, bu kahramanın kendi benliğini keşfetmek için çıktığı macerasıyla bütünleşerek ortaya çıkar. Kahramanın bu macerada arketiplerle yüzleşmesi ve bunlarla barışık bir süreç yaşaması bireyleşimin temel amacıdır. Bu süreç, her ne kadar tek kişiyi ilgilendirir gibi görünse de aslında tüm insanlığı ilgilendiren evrensel bir olgudur. Jung’a göre bu arketipler, insanın içinde mevcut olup uyandırılmayı bekler. Bu yüzden kahraman, hepimizin içinde saklı duran, yalnızca bilinmeyi ve yaşama katılmayı bekleyen tanrısal yaratıcı ve kurtarıcı imgenin simgesidir (Campbell, 2010: 50). Ancak bunların tezahürü talebe bağlı olup her bir arketip insanın başka bir yönünü geliştirdiği gibi biri baskın olduğu takdirde diğer arketipi devre dışı bırakacağından bireyin dengeyi sağlayabilmesi gerekir (Kayaokay, 2014: 338).

Bireyin kendi varlığını anlaması, kendisinin ruhsal olgunluğa erişmesi ile söz konusu olur. Bu anlama ve olgunlaşma bireyleşim sürecidir. Bireyleşim süreci arketipler ile bilinç arasındaki etkileşimi

kapsar(İçli, 2013: 1017). Arketiplerle bilinç arasındaki etkileşim sayesinde ruhsal bütünlüğe erişilir. Bu bütünlük, tehlikelerle dolu psikolojik bir yolculuğun sonunda gerçekleşip hem içsel çatışmaların çözülmesini hem de bireyin toplumla daha sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlar(Kısa, 2004: 64). Bu anlamda Jung psikolojisinin ana arketiplerinden olan “*gölge, yüce birey, anima-animus, tüm/iç benlik ve persona arketipleri*” bilinçaltına ait unsurları olup bireyleşim sürecinde bireyi başarıya taşıyan yardımcı unsurlardır ve kahramanın yaşadığı ruhsal değişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden Carol Pearson, arketipleri “*içsel rehber*” olarak tanımlar(Pearson, 2003: 44)

Jung psikolojisi, insanın içsel dünyasına yoğunlaşarak onun kendisi ve çevresiyle mutlu bir birey olmanın sorunsallığına odaklanır ve bu psikolojinin nihai hedefi bireyin nasıl bireyleşim sürecini tamamlayacağına rotasını belirlemektir. Bu anlamda Jung psikolojisi, salt bir psikoloji olmayıp mistik bir karakter de taşır. Pearson’un dikkat çektiği “*içsel rehber*” ve Jung’un “*aşama arketipleri*”yle tasavvufun seyr u sülûkta müridin geçirdiği evreler arasında bir benzerlik olduğu görülür. Zira seyr u sülûk yolunda sûfiye atfedilen semboller, Jung’da arketip olarak karşılık bulur. Bu bağlamda kişinin kendi merkezine doğru yaptığı büyük yolculuğunu tarif ederken Jung’un başvurduğu referanslar, arketipsel sembollerken(Aslan 2017: 229) tasavvuf, kendi literatürüne uygun olan kavramları kullanır. Bu anlamda Campbell’in eserinde dile getirdiği “*ayrılma, erginleşme ve dönüş*” (Campbell, 2010: 42) safhaları, tasavvufta salikin insan-ı kâmil olabilmesi için geçmesi gereken “*şeriat, tarikat, hakikat*”(Schimmel, 2004: 115) gibi safhalara denk gelir.

Aşama arketipleri, kahramanın benliğinin oluşmasını sağlayan çekirdek birimler(Campbell 2010: 42) olup kahraman, yaşam sürecinde kendilik yolculuğunu yaşayan ve gösteren unsur olduğundan benliğin başlıca simgesidir. Çünkü tüm arketipler, benliğin farklı kısımlarını temsil eder(İçli, 2013: 1019). Kahraman, çıktığı manevî yolculukta erginleşebilmek için içsel arketipleriyle bütünleşip gölgesiyle yüzleşmesi gerekirken salik de nefsiyle yüzleşip manevî rehberinin izinde yürüyüp onunla ruhsal olarak bütünleşmesi gerekir. Çünkü salik, manevî rehberinde anlam örüntülerini sağlayan ve salikin gelişen kişiliğinin olgunlaşmasına rehberlik eden nefis (kendilik; self) arketipinin yansımasını tecrübe eder(Spiegelman, 1994: 64). Bu bağlamda hem Jung’un bireyleşim kuramında hem de tasavvufun insan-ı kâmil olma ve bu yolla fenâfillaha ulaşma düşüncesinde kahraman/salikin içsel putunu/personasını yok etmesi, nefsi/gölgesiyle yüzleşmesi ve bu yolla güçlü bir içgörü kazanıp manevî arınmışlığı elde etmesi gerekir. Jung’un ele aldığı “*anima, animus, persona, gölge, yüce birey*” gibi tüm arketipler bilinen bütün dinsel fikirlerle uygunluk gösterir (Fordham, 1997: 88). Bu anlamda kahraman, erginleşme sürecinde balinanın karnında yeniden doğmak üzere manevî bir ölüm yaşaması, tasavvufta yer alan “*ölmeden evvel ölme*” düşüncesi ile örtüşmektedir(Kayaokaya, 2014: 339).

Çalışmamızın konusunu teşkil eden İskender’in bireyleşim yolculuğunu ve bu yolculukta erginleşme aşamaları, tasavvufun insan-ı kâmil olma süreciyle benzerlik gösterdiği gibi arketipsel sembolizmin özelliklerini içinde barındırarak bireyleşim sürecinin özellikleriyle de benzerlik gösterir. Biz de bu çalışmamızda İskender’in ab-ı hayatı bulmak için çıkmış olduğu yolculuğunu ele alırken Jung’un arketipsel sembolizminden ve Campbell’in “*ayrılma, erginleşme, dönüş*” tasnifi doğrultusunda hareket edeceğimiz gibi tasavvufun temel kavramlarına da yer vermeye çalışacağız.

1. İskender-nâme’nin Özeti

İran şahı Dara, ülkesini genişletmek ve hükümlürlüğünü yaymak için Rum ülkesinin üzerine yürür. Kayser’le girdiği savaşta onu yenip idam eder ve tüm Rum topraklarını egemenliği altına alır. Dara, Rum ülkesinin topraklarının yönetimini Feylekus’a bırakarak ülkesine döner. Feylekus’un bir çocuğu olur. Münecimlerin bahtının yaver gideceği haberini verdikleri bu çocuğa Feylekus, İskender adını verir. Feylekus’un ölümünden sonra çok genç yaşta tahta geçen İskender, düşünde bir meleğin kendisine bir kılıç vererek doğu ve batının kendisinin olduğunu, bu kılıçla düşmanlarını yenmesini söyler. Sabah düşünüyü Aristo’ya yorumlatır ve bunun ilahî bir mesaj olduğunu duyunca Dârâb’ın kendisine boyun eğmesi için mektup yazar. Dârâb, teklifi kabul etmeyince ordusunu toplayıp onun

üzerine yürür, Dârâb'ı yener. Dârâb kaçarken iki komutanının ihanetine uğrar ve yaralı bir şekilde ölüme terk edilir. İskender, iki komutanı ihanetlerinden dolayı öldürür. Dârâb'ı bulduğunda kan kaybindan ölmek üzeredir. Dârâb'a sarılır ve intikamını aldığı söyler. Dârâb'ın ölümünden sonra tahta geçen Zeresb'e kendisine tabi olması için mektup yazar ve elçi kılığında Zeresb'in sarayına girer. Zeresb'in kız kardeşi Gülşah, İskender'in kahramanlığını ve güzelliği hakkında duyduklarının yarattığı hayranlıkla İskender'e kulaktan âşık olur. Gülşah, dadısının yardımıyla ona bir mektup ve bir de resim gönderince İskender de Gülşah'a âşık olur, Gülşah'ın dadısının yardımıyla sarayın bahçesinde iki âşık gizlice görüşür. Aşka tutulan İskender, Gülşah'ı Zeresb'den istemesi için Aristo'yu yollar; ama Zeresb, böyle bir isteğin olamayacağını söyleyerek iki âşığın kavuşmasını engeller. Bunun üzerine İskender, Zeresb'e savaş ilan eder. İlk savaşta yenilen Zeresb, canını kurtarmak için kalesine sığınır. Kale kuşatılır; ama kan dökülmemesi için saldırı yapılmaz. Gülşah, gece bir merdivenle surlardan inip İskender'e kaçar. İskender, Gülşah'la evlenir ve Zeresb'i affedip tacını tahtını ona bağışlar. Daha sonra Hindistan'a sefer yapar. Oranın hükümdarı olan Kayd, gördüğü rüya üzerine onunla savaşmadan ülkeyi İskender'e teslim eder. Kayd, yaşlı bilgisi olan Mehrân'ı elçi olarak İskender'e gönderir. İskender, Kayd'ın kız kardeşi Şehrbanu ile evlenir. Daha sonra ordusuyla Sind'e doğru hareket eder. Fûr'un fillerle desteklenmiş ordusunu dağıtır ve Fûr'u öldürür, tahtını ele geçirir. Sind'de insanları yiyen ejderhayı öldürür. Rayice, Betan, Caba, Etvarib'e doğru yolculuklarda bulunur. Lengavus'ta insanların elinde duçar olduğu bir ejderhayı öldürür. Bilinmeyen yerlere yolculuklar yapar. Bir vadide insan bedenli, köpek kafalı insanlarla savaşır onları püskürtür. Bu yolculuklarda ona Aristo ve Mehrân eşlik eder. Aristo ve Mehrân ona din, tarih, felsefe, astronomi, tıp ve daha birçok alanda bilgiler vererek bireyselleşme sürecinde ona manevî rehberlik yapar. Çin'e gelir, Çin hükümdarı Tamgaç Han tüm ülkesinin idaresini ona bırakır. Hanın bu hareketi karşılığında İskender, tacını tahtını ona iade eder ve onu oranın hükümdarı olarak bırakır. Keşmir'e geçer Tarhan Han adlı putperest bir han ile savaşır, onun ordusunu yener ve orayı ele geçirir. Tamgaç Han'ın nazik davranışından dolayı İskender, Keşmir'i ona bağışlar, onun rehberliğinde Tagargar diyarına ulaşır. Orada bir milletin perişan, çıplak olduğunu görür. Bu halin sebebini sorar, halk dağın ardında yaşayan Yecüc ile Mecüc adındaki insanın yarısı olan bir milletin kendilerini bu hale getirdiğini anlatır. İskender, dağın çıkışı olan boğaza bir sur örür, üstüne de demir ve bakır eriterek o milleti kurtarır. Mazandran'da devler ve şeytanların Erjeng'in sancağı altında toplandığı haberini alan İskender, İran'a döner, ifrit devleri yener. Turan'a doğru ilerler, Rus ve Hazar kavimleriyle çarpışır, meleklerin yardımıyla onları dize getirir. Mısır'a gelir burada tarihi yapıları görür, bunların üzerinde kendi adının da bulunduğu ve yaptığı seferleri anlatan yazılar bulur. Bunlar bir nevi "levh-i mahfuz"dir. İçindeki hırsı ve nefsinin dizginleyemeyen İskender, Prenses Kaydafa'nın ülkesini elde etmek ister ve elçi şeklinde Kaydafa'nın sarayına girer; ama Kaydafa onu tanıır. Kaydafa, İskender'in niyetini anlamış olsa da İskender'in oğlunu serbest bırakmasından dolayı hayatı pahasına olsa da onu affeder. Ona taç, taht ve değerli hediyeler bahşeder. Kaydafa, ona hırsına ve nefsinin yenik düşmemesini, gururunun pençesinden kurtulmasını söyler; ama batının kendisine ait olmamasına dayanamaz ve hırsına yenik düşer. Bir hileyle Kaydafa'nın ülkesini sular altında bırakır ve herkesi orada boğar. Bütün bilinen dünyayı ele geçiren İskender, okyanusların ötesinde fethedilmeyen başka bir yer olup olmadığını merak eder. Veziri doğuyu ve batıyı ele geçirdiğini, bütün hükümdarları dize getirdiğini, sahip olduğu devletle filozof olduğunu, bu geçici dünyada bu kadar gururlanmanın anlamsız olduğunu söylese de İskender'i ikna edemez ve İskender, okyanusların ötesinde ne olduğunu öğrenebilmek amacıyla bir gemiye iki yıllık erzak koyarak yetmiş iki dili bilen kişileri bu gemiye bindirir. Gemi bir yıl boyunca yol alır; ama bir şeye rastlamaz. Tam dönmeye hazırlanırken bir gemi görürler. Bu gemiye yaklaşırlar; ama kimse birbirini anlayamaz. Bunun üzerine gemideki birer kişi yer değiştirerek yola çıkarlar. Gelen kişi Yunani dili öğrenir ve İskender'in huzurunda geldiği yer hakkında bilgiler verir. İskender bir gün iştret meclisinde Aristo'dan dünya ve hükümdarlar tarihi hakkında bilgi ister. Aristo, dünyanın kuruluşundan bu yana var olan tüm hükümdarların hayat hikâyelerini anlatır. Gelecek hakkında da bilgiler isteyen İskender'e geleceği hakkında da bilgiler verir. Bunları dinleyen İskender, nefsinin artırır ve kötü huylarını terk eder. Ordularını toplayıp Hicaz'a Kabe'yi ziyaret etmeye gider. Önce Bağdat'a uğrar oradan da yol üstünde

bulunan bir manastıra geçer. Orada ibadetle meşgul olan yaşlı birini görür. Bu bilge zat sürekli ibadetle meşgul olduğundan İskender'e aldırış etmez ve İskender kendisiyle ilgilenmemesinin sebebini sorunca yaşlı bilge kulunun kulu olduğu için ilgi göstermediğini söyler. İskender buna şaşırır bunun nasıl olduğunu sorar. Yaşlı bilge şehvetin kendisine kulken ona efendi olduğundan bunun böyle olduğunu söyleyip nasihatler eder. İskender yaşlı adamdan nasihatler aldıktan sonra yola çıkar, yolda bir eyvana rastlar ve orda tılsımlı çelik kapıyı açıp içeri girer. İçerde Ad'ın mezarı vardır ve kitabede "feleğin sözüne inanıp dünya benimdir diyenin aldandığını, dünyaya bin iki yüz yıl hükmettiği halde sonunun ölüm olduğu" yazılıdır. Bunları okuyan İskender gözyaşlarına boğulur ve hayatın asıl anlamını idrak etmeye başlar. Mekke'ye gelir ihrama girer, tövbe eder; sonra Mısır'a döner ilim adamlarını toplayıp kitaplar yazdırır. İskender devletinin kemale erdiğini görünce içi korkuyla dolar ve düşünceye dalar. Yanına gelen bir bilge onun bu halinin sebebini sorar. İskender düşüncelerini bilgeye açar. Bilge onu teskin edip ölümsüzlük suyundan bahseder. Ülkeyi Aristo ve oğluna bırakarak Zulmet ülkesine ab-ı hayatı bulmak için yola çıkar. Bu yolculukta Hızır ona eşlik eder. İskender yolda Brahman'la karşılaşır ondan nasihatler dinler. Yoluna devam eder, yolda bir kümbete rastlar. İçeri girer ve içerde içi mücevherle dolu dört sofa, ortada da bir tahtın üstünde başında tacıyla yatan biri durmaktadır. Sarayın dört tarafında levhalar vardır. İskender, dört taraftaki levhalarda yazılı olanları okur. Levhalarda: "Ey İskender, sen büyük bir padişahsın buraya uğradığına göre dünyanın halini öğreneceksin. Zülkarneyn şah dedikleri benim, yedi iklimin padişahu dedikleri şah benim. Ben senden dört bin kırk yıl önce geldim dünyaya, kılıcımla aldığım memleketleri sonunda bırakıp gittim. Ülkemde başkaları padişah olmuş; ama ben burada yatıp durmaktayım. Ben de hayat suyunu aramak için çıktım; ama burada hayran, şaşkın vaziyette kalakaldım. Hayat suyu pınarına ulaştın da ecel seni bulur. İbret olarak benim halime bak." yazılıdır. İskender, buradan üzüntüler içinde ayrılır, yolda domuz başlı devlerle karşılaşır ve onlarla amansız bir savaşa tutulur. Onları yener ve yılanlar vadisine girer. Oradan tüm yılanları söküp atar, kaplanlar ormanına girer. Ormanı kaplanlardan temizledikten sonra yoluna devam eder ve cadılar diyarına gelir. Cadılar onun hayat suyunu elde etmelerini istemediğinden ona bir büyü yapıp tüm ormanı ateşe verirler. İskender, bu durumdan kurtulmak için bir çare bulmasını ister. Hızır, ihlâs ile bir dua okuyunca Allah kara bulutlar gönderip yağmur yağdırır ve tüm yangını söndürür. İskender, bir ay daha yoluna devam eder ve Şadkam adında bir şehre gelir. Bu şehrin nüfusu tamamen kadın olup kadınlar, şehrin kiblesi olan bir ağacın altında akan pınardan su içip kurban kestikten sonra ağaca süttüklerinde yine bir kız doğururlar. Bu şehirden ayrıldıktan sonra epey ilerlerler. İlerde bir karanlık belirir. İskender, uyarılara rağmen karanlığa dalar. Yağmur yağmaya başlar ve oluşan selde çok sayıda askerini yitirip Hızır'la ayrı düşer. İskender, kimseden haber alamayınca dönmek zorunda kalır ve yolda değerli taşların olduğu bir vadiden geçerler. Yanına alabildikleri kadar değerli taşı alıp yollarına devam ederler. Yolda ölen askerleriyle karşılaşır. İskender, Hızır'a seslense de ondan haber alamaz. Hâlbuki Hızır, hayat pınarına çok yaklaşmış ve hayat suyundan içmiştir. İskender, yoluna devam eder, yolu kuşların şenlendirdiği bir çaylığa varır orada bir ağacın altında otağını kurar. Gece ağaç dile gelir ve ağaç ona: "Hey İskender, sıkıntı çeken padişah! Bu hırs seni ne zamandan beri yürütüyor. Malın çoğaldı ömrün azaldı, on dört yıldır padişahsın bir gün dünyada mutlu olmadın. Bunca malı biriktirdin yemedin, ben ölünce başkasına kalacak demedin. İşte gidiyorsun hazinelerin başkasına kalacak. Boşuna zahmet çekiyorsun." der. İskender bu sözleri duyduktan sonra sabah hastalanır ve İran'a Kumus şehrine döner ve orada acılar içinde ölür. Cenazesi Mısır'a getirilir. Yerine oğlu İskenderus'u varis bıraksa da babasının akıbetini gören oğlu bunu kabul etmez ve kendini dünyadan çekerek ahirete adar. İskender'in kurduğu devlet komutanları arasında parçalanır.

2. Ayrılma Aşaması/Seyr u Sülûk:

İskender'in bireyleşim yolunda girişmiş olduğu yolculukta başarıya ulaşması için belli aşamaların kat etmesi gerekmektedir. Bu yolculuk; ayrılma, erginlenme ve dönüş arketiplerinin tezahürü olan üç aşamadan oluşmaktadır. Bir sonuca varabilmek ve menzilleri kat etmek için yola çıkmak, her yolculuğun ilk şartıdır ve Jung psikolojisinde bu aşamaya ayrılma aşaması adı verilir. Bu

arketip, insanın düşüşiyle eşdeğer olup kahramanın yaşadığı yerden; yani asli vatanından ayrılışı karşılar. Bu ayrılış, çileli olup tehlikelerle doludur, kahraman geçici ve yanılıcı olandan gerçeklik ve ebediyete, ölümden yaşama, insandan tanrıya geçişi gerçekleştirmektedir(Eliade 1994: 21). Çünkü birey, kendini tanıyarak hayatın geri kalanına başlayacaktır. Tasavvufi manada ise insanın nefsinden arınarak kendi varoluşunun anlamını idrak edip Allah'a ulaşma yolculuğunu ve bu yolculuktaki değişimi dönüşümü karşılar. Kahraman arketipi, genellikle olağanüstü özellikleri olan ya da sıradan olmayan bir yaşam şekline sahip kişilerdir. Yolculuk ise bu olağanüstülüğün ortadan kalkması, kahramanın maceralarla törpülenmesi anlamına gelir. Kahraman bilinçdışını aşıp kişiliğini bütün olarak gerçekleştirmeyi amaçlar(Arslan, 2017: 234). Bu yüzden tasavvufta, bireyin insan-ı kâmil mertebesine yükselip başladığı yere dönebilmesi için bir ayrılığın içine düşmesi gerekir. Bunun tek şartı da yola çıkmaktır.

2.1. Maceraya İlk Çağrı ve Hüsrân

Edebî eserlerde ve anlatılarda kahramanın kendini keşfetme sürecinin başlayabilmesi için beklenmedik bir durumla karşılaşması, bir düşle kendisinin sarsılması ya da hayatında bir dönüm noktası olacak bir olay yaşaması gerekir. Kahramanın başından geçen bu olay, onun kendilik değerlerini oluşturmaya yardımcı olacak ve onu alıp bambaşka yerlere götürerek onda içsel bir değişim meydana getirecektir. Var olmanın ilk aşaması, ayrılıkla başladığından ve kâinatın, insanın oluşumu yani tasavvuftaki beş iniş, ilahî isimlerin zattan ayrılması olduğundan kendi değerlerini oluşturması için kahraman bulunduğu yerden ayrılması zorunludur. Bu ayrılma arketipi, insanın dünya serüveni de cennetten ayrılma arketipi ile ilişkilidir(İçli, 2010: 20). Kahramanın kendilik değerlerini oluşturabilmek, benliğinin hazinesini keşfetmek(Pearson, 2003: 25), halkını acımasız düşmanların elinden kurtarmak için harekete geçmek, maceranın bir parçası olmak için yola koyulmak zorundadır.

Bireyleşimin ilk evresi olan ayrılık aşaması ya da Campbell'in "*maceraya çağrı*"(Campbell, 2010: 63) adını verdiği bu aşama; kahramanın içten veya dıştan gelen bir rehberin çağrısına kulak vererek maceraya atılmasıyla başlar ve tüm kahramanların macerası mutlak olarak bir çağrı ile gerçekleşir. İskender'in kendi benlik hazinesini keşfetmek amacıyla girişeceği maceranın çağrısı, bir rüya ile başlar. Babası Feylekûs'un ölümünden sonra İskender'in tahta geçmesi, hayatında başlayacak olan değişimin ilk habercisidir. İskender, bir kahramanın doğabileceği en ideal koşullarda, bir hükümdarın oğlu olarak doğar. Ancak küçük yaşta babasını yitirmesi, babasızlığın yarattığı kaos ortamının oluşmasına sebep olur. Bu kaos, bir tesadüf değildir. Çünkü kahramanların erginleşme sürecine başlayabilmeleri için ortada bir problemin, bir sıkıntının bulunması gerekir. Bu kaotik ortamda ona, zorluklara direnebilme bağısıklığını ise bünyesinde uyandırılan yetim arketipi verir(Kayaokay, 2014: 341). Yetimin görevi, masumiyetten ve yadsımadan çıkıp ıstırap, acı, yokluk ve ölümün yaşamın kaçınılmaz bir parçası olduğunu öğrenmektir(Pearson, 2003: 71). Yetim uyandırılmış olduğuna göre kendisini bulması için "*ayrılış*" aşamasına geçmesi gerekir. Bu aşama kahramanın; ruhsal varlığın içinde bulunduğu ortamdan değişik bir ortama kaymasıdır (Gökeri, 1979: 64).

Bir yetim olarak tahta çıkan İskender, maceraya davet edilebilmesi için manevi yolculuğa hazır olması gerekir ki bu da öncelikle kendini ve çevresini tanımasıyla mümkündür. Çünkü kendi hakikatinin farkında olmayan kahraman, yolculuğa çıkacak yeterli donanıma sahip olamayacaktır. Bu da onun dönüşümünü, kendi benliğinin hazinesini keşfetmesini mümkün kılmayacaktır. İskender'in tahta çıktıktan hemen sonra kendisine akıl hocalığı yapan Bokrat, Aristo, Eflatun ve Sokrat'a eşyanın ilk maddesi hakkında sorular sorması, bu tanıma sürecinin başladığının habercisidir. Aristo tüm varlıkların aslının ateş, Bokrat hava, Eflâtun su, Sokrat ise toprak olduğunu söyler. İskender'in sorduğu sorular, kendi varoluşunu sorguladığının işareti olup hocalardan aldığı bu cevaplar kendisini ve çevresini tanıması, anlamlandırması sürecini başlatır. Ancak maddeye bağlı oluşun izahlar, kişiyi mutlak bir yaratıcıdan uzak düşürdüğünden İskender'in kemale ermesi için yetersizdir. Ahmedî, bu eksikliği gidermek ve İskender'i yolculuğa hazır hale getirmek için irfanî bilginin sırlarına ermiş, Allah'ın kendisine gizli ilimler öğrettiği Hızır'ı sahneye çıkarır. Hızır, İskender'i varoluşun bilincine

vardırabilmek amacıyla tüm bu cevaplara karşı çıkar ve her şeyin aslının Allah olduğunu ve her şeyin onun tarafından yaratıldığını söyleyerek hocalarının ortaya koyduğu görüşe reddeder. Hızır, Allah'ın birliği ve her şeyin ondan vücut bulduğu konusunda İskender'e ayrıntılı bilgiler verir:

*Hızır hâzır dı didi kim iy ulu
Sözi taklîd-ile didiler kamu
Muhdesâta didiler bunlar kadîm
Bu muhâli hâşa kim eyde hakîm
Her ne kim var ger mürekkeb ger basît
İşbu âlem merkezinden tâ-muhît
Ger 'araz ola vü ger cevher yakîn
Kamusı muhdesdür iy dâna-yı dîn
Kamusunuñ Hâlıkıdur Kirdigâr
Kudretinden oldı cümle âşikâr
Mâdde vü müddet yog-ıdı vü misâl
Kim yaratdı âlemi ol Zü'l-Celâl
Çünkü Kâdir kudretinde ola tâm
Mâdde vü müddetsüz olur iş temâm (Ahmedî, b. 608-614)¹*

Bu arayış serüveninde ona yol gösterecek ve erginlenmesin sağlayacak bir kılavuz gerekecektir. İskender'in bu yolculukta yegâne kılavuzu Hızır'dır. İskender'in kendini ve eşyayı Hızır'ın yardımıyla tanıma sürecini başarıyla atlatması onun maceraya başlamasına hazır olduğunu ve ilk eşiği başarılı bir şekilde geçtiğini gösterir:

*Bildiler anı ki Hızır-ıdı yakîn
Geldi itdi anlara ta'lîm-i dîn
Âferîn itdiler anuñ hâline
Kaldılar hayrân aceb akvâline
Pes didi İskender ki dîn işin beyân
İtdi Hızır u bize gösterdi ayân
Söz budur böyle idelüm i'tikâd
Kim bulavuz dünyi ukbîde murâd (Ahmedî, b. 684-687)*

Dönüşüme hazır olan ruhta haberci figürü kendiliğinden belirmeye başlar(Campbell, 2010: 69) ki hükümdar olduktan sonra yeni bir dünya görüşü arayan İskender'in gördüğü rüya ayrılma sürecinin başladığının habercisidir. İskender, rüyasında gökyüzünden bir meleğin elinde bir kılıç ile indiğini, kılıcın Allah tarafından kendisine verildiğini, kılıcı düşmanlarına karşı kullanarak doğuyla batıyı fethetmesini söyler. Yatay bir eksenle ilerleyen İskender, bu rüya yardımıyla dikey düzlemde hareket etme fırsatı yakalayarak kendi benliğine keşfedecek yolculuğa çıkmasını sağlayacaktır.

¹ Bu çalışmada Ahmedî'nin İskender-nâmesi üzerindeki inceleme ve değerlendirmeler www.kulturturizm.gov.tr e-kitap sayfasında yayınlanan Dr. Yaşar Akdoğan'ın Ahmedî İskender-nâme, adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

İskender'in gördüğü bu rüya, bütün hayatının değişmesini sağlayacak ve büyük bir maceraya atılmasının ilk işareti ve tetikleyicisi olacaktır:

*Bir gece düşde görür şah kim felek
Açılıban yire iner bir melek
Bir kılıç getirür ü virür ana
Dir ki Allah viribdi bunu sana
Kılıç Allahun-durur çekgil bunu
Ol kişiyi kim kıla düşmen seni
Yüri vü sultânlar-ıla eyle harb
Kim senündür ucdan uca şark u garb (Ahmedî, b. 941-944)*

Çağrının bir rüya yoluyla yapılması da ayrıca dikkat çekicidir. Zira Jung psikolojisinin temel dayanaklarından birini oluşturan rüya, rüya sahibinin geçirdiği tecrübeler ve uyanırken dışa vurulamayan bilinçaltının sırlı dünyasını doğrudan ifadesi(Fordham, 2011: 130) olduğundan kişinin psikolojik dünyası hakkında bilgiler verir. Bilinçdışının karanlık dehlizlerinde yer alan arketipler rüyada birer sembole dönüşerek ortaya çıktığından İskender'in gördüğü "melek", bilinçaltının rüyada açığa çıkan ve onun kemale ermesinde ruhunun arınmasına yardımcı olacak maceraya davetin sembolüdür. Ancak rüya, sembol dilinin okunmasıyla anlaşılır hale gelir ve insanı uyanırken bile fark edemediği gerçeklerle yüzleştirir(Yılmaz, 2011: 49). Bu yüzden rüyada görülen semboller sağlıklı şekilde yorumlandırdıktan sonra rüyanın gerçek anlamı anlaşılır ki, İskender'in rüyasında gördüğünü akıl hocası Aristo'ya anlatması ve rüyayı yorumlamasını istemesi rüyada yer alan sembollerin anlaşılması içindir. Aristo, rüyayı yorumlarken önce rüyalar hakkında İskender'e gerekli bilgileri verir ve rüyalar arasındaki farkı anlatır; İskender'in gördüğü rüyayı yorumlayarak bunun ilahî bir çağrı olduğunu söyler:

*Çün şehüñ gönli tecellî câmidur
Her ne düş kim göre Hakk ilhâmıdur
Çün gönül sâf ola şöyle k'âyine
Her ne görse togru_olur her-âyine
Yürüyüp şeh yidi iklimi temâm
Kılıc-ıla dutup ola şâd-kâm
Her kime kim nusreti Tañgrı vire
Kim-durur ol kim aña karşı tura
Oldı düş ta'bîri-y-ile şâd şâh
Göklerüñ üstinde dikdi bârığâh (Ahmedî, b. 985-989)*

Campell'e göre kahramanın içsel hazinesini keşfetmesi için çıkacağı maceralarda yaşamda yeni bir dönemi, aşamayı belirterek birdenbire rehber olmak üzere ortaya çıkan figürün karşı konulmaz ölçüde büyüleyici bir havası olması gerekir(Campbell, 2010: 70). İskender'in rüyası ve gördükleri, bu büyüleyiciliğin tamamını içinde barındırır ve karşımıza iki sembol çıkarır. İlk sembol melek, ikincisi ise kılıçtır. Melek, burada "haberci" rolündedir. Melek, onun bireyleşim yolunda ilk adımı atması için çağrıda bulunan ilk işaret olup ilahî olanı temsil eder ve İskender'e görevin Allah tarafından bahşedildiğini, kılıcın ise onun adına zalimleri dize getirmesi ve ülkeleri fethetmesi gerektiğini anlatır. Sembollerden de anlaşıldığı gibi İskender'e ilahî bir misyon yüklenmiştir. Hızır'ın

yardımla varoluşunun anlamını idrake ulaşma konusunda ilk adımı atan İskender, rüyada kendisine gelen çağrıya kulak vererek harekete geçer. Artık İskender, yola çıkmak için hazırdır ve böylece bireyleşim yolunda ilk adımı atarak evinden ayrılır. Ama Kaydafa ve Aristo'nun tüm uyarılarına rağmen İskender, tam kemale ermek üzereyken hırsına yenik düşer. Tüm dünyayı zapt etmenin hırsına yakalanır. Gölgesiyle başarıyla karşılaşmadığı için ilk çağrıyla başlayan yolculuk, başarısızlıkla sonuçlanır.

2.2 Maceraya İkinci Çağrı

İskender'in ilk çağrıda gölgesiyle başarılı bir şekilde yüzleşememesi erginlenmenin gerçekleşmesini engeller ve yolculuğun başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olur. Aristo'nun kendisine geçmiş hükümdarların tarihini anlatması üzerine, dünyanın geçici olduğu ve ölümün insanı tüm arzularıyla beraber yok ettiği gerçeğini kavrayan İskender, büyük bir pişmanlığın içine girer. Bu pişmanlık, İskender için bir dönüm noktası olacaktır. Ancak asıl dönüm noktası İskender'in Ad ve Zülkarneyn'in mezarlarını ziyaretleriyle yaşanır. Zira İskender, ölümün kaçınılmaz son olduğu bilincine burada varır. Bu bağlamda İskender'in ikinci yolculuğa çıkmasını sağlayan ölümdür; zira İskender, "ölüm onu korkusu olmadan kahraman olmayacağını, kahraman olma yolunda ilk koşulun mezarla barış" (Campbell 2010: 388) olduğunu anlar. Böylece ilk merteye olan "ilme'l-yakin" mertebesini elde etmiş olacaktır. Ancak İskender, devletini kemale erdiğini ve her yeri fethettiğini görünce kalbine ölüm korkusu yerleşir. Çünkü ölüm korkusu, İskender'in hala dünyevî arzularından sıyrılmadığını gösterdiği gibi müridin fenafillâh mertebesine ulaşamama ve yaratıcıyla ruhsal bir bütünleşme yaşayama korkusu da olabilir (Özcan, 2003: 106). Bu korku İskender'in kendi bilinçdışının karanlık dehlizlerinden hala çıkmadığının göstergesi olup eşikte olduğunun ve hala olgunlaşmaya erişemediğinin de işaretidir.

İskender, hac ibadetini yerine getirmek için Mekke'ye gitmeye karar verir ve Bağdat'a uğrar. Yol üstünde gördüğü bir kiliseye gider ve orda ibadetle meşgul olan bir din adamının kendisiyle ilgilenmemesi üzerine kendisine neden ilgi göstermediğini sorar. Yaşlı adam, İskender'in kendine gelmesi ve kendisiyle yüzleşmesi için onu derinden sarsacak bir role sahiptir ve böyle bir şahsiyetin varlığı yolculuğun başlaması için elzemdir. Nitekim yaşlı adamın şehvetinin kulu olduğundan bunu hak etmediğini söylemesi ve ona nasihatlerde bulunması, onun metinde üstlendiği bu role göndermedir. İskender, hacca giderken yolda bir kümbet görür, burada Ad'ın mezarı vardır ve içeride Ad'ın cesediyle karşılaşır. Bu karşılaşma İskender'in ölümle karşılaşmasını sağlar. Duvara yazılan kitabeyi okuduğunda gözyaşlarına boğulur. İskender'in karşılaşmış olduğu ceset, ona hırsın ve dünya iktidarına bağlanmanın nihai sonucunu gösterir. Bu, her şeyi gözleriyle müşahede etmesini sağlar. "Ayne'l-yakin", yani gerçeği gözleriyle müşahede edip vahdetin sırrını anlama mertebesine ulaşan İskender, hac farızasını yerine getirmek için Kâbe'yi ziyaret eder. İskender'in hac gitmesi, İslam'da temel arınma ritüellerinden birini yerine getirerek arınmak istediğini gösterir. Zira ihrama giren bir mümin sembolik olarak dünyalık olan her şeyden, yani masivadan kendini arındırarak ruhsal bir arınma yaşamak için kendini sadece Allah'a yöneltir. İskender de bu ritüeli yerine getirerek dünyadan el çektiğini gösterir. Hac farızasını yerine getirdikten sonra devletini kemale erdiren İskender'in kalbine ölüm korkusu tekrar yerleşir.

İskender, yaşlı bir derviş ile karşılaşır. Derviş, İskender'in ölüm korkusunu bertaraf etmek için ona ab-ı hayattan bahseder. Yaşlı derviş, burada kahramanı maceraya çağırın bir habercidir. Çağrıya cevap veren İskender, Hızır ile Zulmet diyarına ab-ı hayattı bulmak için yola çıkar. Yolda bir mezar bulur. Mezarın içine girdiğinde yüksek bir tahtın üstünde başında değerli taşlarla süslenmiş bir taç olan cesetle karşılaşır. Duvarların dört bir yanında yer alan İskender'e hitaben yazılmış levhalar vardır ve levhalarda ölümün kaçınılmazlığına vurgu vardır:

Memleket kesb idüben sor n'itmişem

Âkıbet cümle koyuban gitmişem

Renc-ile gerçi ki dirdüm mâl u genc
Derdüm uşol mâ u gencüm mâr u renc
Şehrde ayruhlar olmuş şehriyâr
Ben burada yaturam uş hâr u zâr
Gâfil andan kim ne iş ide kader
Ölmeyeyüm diyüben iy nâmever
Âb-ı Hayvân isdeyüben gelmişem
Uş burada zâr u hayrân kalmuşam
Çeşme-i Hayvânun içinde ecel
Kişiyi bulur nedür bunca emel
Zehr olur irdükd'ecel Âb-ı Hayât
Vây aña k'ardıncadur anuñ memât
Bini gördüğün saña ibret yiter
Gâyetine akl her râzuñ yiter (Ahmedî, b. 7780-7787)

Burada İskender'in gördüğü ceset kendi gölgesi/nefsidir. İslamî literatürde “ölmeden önce ölü”le anlatılmak istenen bu durum kişinin kendi nefsi/gölgesiyle yüzleşerek dünyevî istek ve arzularından sıyrılıp kendini tamamen Allah'a adamasını ifade eder. Tasavvufî anlamda ise bu ölüm, “şeriatın tarikata geçişin anahtarıdır ve başlangıçların mükemmelliğini çağırır. Bir ötekine geçiş olan ilk ölümdür” (Çamuroğlu 2006: 86)

İlk aşamayı başarıyla geçen İskender, Hızır'ın manevî rehberliğinde yola devam eder. Artık nefsiyle yüzleşmek için zorlu bir süreçten geçmesi gerekecektir. Ahmedî, kahramanın nefsiyle giriştiği mücadeleyi sembolik hayvanlar üzerinden anlatır. İlk domuz şeklindeki yaratıklarla karşılaşır. Onları yener ve sonra yolu yılanlar vadisine düşer, onları bir yere toplayıp hepsini yakarak vadiyi temizler. Sonra cadıların onlara yaptığı büyü üzerine tüm orman tutuşur. Hızır'ın Allah'a dua etmesiyle yakılan orman söndürülür. İskender'in yolculukta karşılaştığı domuz başlı yaratıklar, yılanlar ve cadılar onun gölge/nefsinin farklı yönlerini ifade eder. Bir ay boyunca yol aldıktan sonra Şadkâm adlı şehre varır. Bu şehirde sadece kadınlar vardır. Bilinçaltının karanlık dehlizlerine yaptığı bu yolculuk onun karanlık yönleriyle yüzleşen İskender'in vardığı Şadkâm şehri bilinçaltında yüzleşmekten korktuğu animasıdır. Önceki yolculuğunda animasıyla yüzleşmekten korkan İskender, kişiliğinin tek boyutlu kalmasına neden olurken ikinci yolculuğunda yüzleştiği animası onda benlik duygusunun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Manevî rehberinin eşliğinde kahramanın bilinçaltının karanlık labirentlerine yaptığı yolculukta bireyleşim sürecinin olumlu yönde gelişmesini sağlar. Yani İskender, yüzleştiği gölgesiyle olumlu bir benlik algısı geliştirdiği için artık yeniden doğuşun mekanı olan Zulmet'e girmeye hazırdır.

3. İskender'in İçsel Yolculuğu: Erginlenme Aşaması/ Aşama Arketipi

Aşama arketipinin ikinci aşaması, kahramanın yolculuğu sırasında pek çok zorlukla karşı karşıya geleceği ve böylece olgunlaşma aşamasına geçeceği bir dönemdir (Karagözlü, 2012: 1415) Yolculuğun bu aşamasına aşama ya da erginlenme, tasavvufî terminolojide ise kemalat adı da verilmektedir. Bu aşamada kahraman/salık, dünyanın zevk ve eğlencesinden, nimetlerinden yığıtlık ve cesaret göstererek uzaklaşıp kendi içsel benliğini keşfederek amacına ulaşmak ister. Erginlenme aşaması, aynı zamanda insanın kendi bilinçaltındaki ikincil kişilikler olarak yer alan komplekslerin (Sambur, 2005: 9) oluşturduğu ve kişiyi esir alıp onun bütün kararları üzerinde etkiye

sahibi olan “düşman gölge/nefs” arketipini(Kanter, 2010: 186) de yenmesiyle gerçekleşecektir. Aksi takdirde kahraman/salik, gölgesinden kaçınıp sürekli bastırma yoluna başvurursa erginleşme sürecinin sekteye uğramasına, kendine yabancılaşmasına, tek boyutlu bir kişiliğe sahip olmasına neden olacaktır.

Erginlenme, kahramanın hem fiziksel hem de ruhsal anlamda bir dizi zorlu yolculuktan/çileden geçerek zekâsı ve cesaretiyle kendilik değerlerini bulduğu sınavlar yoludur. Campbell, bu aşama için; “kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına ilerler.”(Campbell, 2010: 15) demektedir. Sınavlar yolu bireyin hem içsel hem de fiziksel anlamda bir yürüyüşü olarak nitelendirilebilir. Gerek destanlarda gerekse modern anlatılarda genellikle kahramanın içsel yolculuğu önemli bir yer tutar. Maceraya çağrılan kahraman, içinde bulunduğu sınavı başarılı bir şekilde geçmek isterken aslında kendi benliğiyle de yüzleşmektedir. Bu yüzleşme, onun sadece verilen bir görevi, sıradan bir başarı ile değil; ruhsal bir olgunlaşma kazanarak tamamlanmasını sağlar. Zira içsel yolculuk ve fiziksel zorluklar bireyi olgunlaşmaya/erginlenmeye doğru yöneltir. Kahraman bu yolculuk esnasında gittiği yerlerde karşılaştığı değişik olaylar ve insanlar manevî rehberinin desteğiyle kendini ve var oluşun sırlarını çözmeyi öğrenir. Gölge/nefsini dizginleyerek kendi karanlık yönüyle yüzleşir ve böylece erginlenme/kemalat sürecini başarıyla atlatır. Ama her zaman çıkılan bu yolculuğun sonunda kahraman, kendi benliğinin karanlık dehlizlerinden başarıyla çıkamadığından kazanımlar elde ederek dönemeyebilir. Kahramanın kendini gerçekleştirmesi ve bireyleşim sürecini tamamlaması için karşısına çıkan engeller, iç ve dış hayatın güçleri tarafından oluşturulan arketipsel sembollerdir.

İskender, bireyleşim sürecinde yanındaki manevî rehberlerin yardımıyla zorlu süreçleri atlatmayı başarır. Gölgesi/nefsi ile yüzleşir ve onları alt etme başarısını elde eder. İskenderin girişmiş olduğu zorlu mücadele ve öldürdüğü canavar, dev, şeytan, ejderha gibi varlıklar ve geçtiği mekânlar bize erginlenme/seyr-i sülûk aşamalarını hatırlatmaktadır.

3.1. İskender’in Personası: Hükümdar ve Erkeklik Gururu

Toplum karşısında gizlediğimiz gerçek kimliğimizin toplumun hoş gördüğü yeni bir maskeyle sunumuna Antik Yunan’da oyuncunun seyircilerin önünde oyununu sergilerken değişik rolleri oynamak için taktığı maskeye benzetilerek bu durum, persona sözcüğüyle ifade edilmiştir(Sammbur, 2005: 93). Kişi kendi gölgesindeki bütün karanlık yönlerini bu maskenin arkasına gizleyerek yeni bir kimlik oluşturur. Çünkü hırs, kin, istek ve arzular, cinsel saplantılar toplumun belirlediği ahlak kurallarıyla çatıştığından toplumsal rol ve statüler karşısında bireyi maske takmaya zorlar. Ancak bunlar çoğunlukla zannedildiği gibi bireysel değil kolektif olgulardır. Öğrenilmiş/öğretilmiş davranış kalıpları çerçevesinde hareket etmeye zorlanan insanlar toplumsal yaşamda adeta maskeli bir baloya çıkmış gibidirler(Talianova 2015: 54). Ancak bu maskeler, her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabilir. Kişi, personası ile dış dünyaya karşı dengesini sağlayabiliyorsa başarılı olabilir. Eğer personasını doğru zamanda ve doğru yerlerde kullanamıyorsa kişilik problemleri yaşayarak bir düşüşü yaşar(Namlı, 2007: 1212). Ayrıca bireyin personasını kendi özgün kişiliğinin önüne alması, onun sağlıklı bir kişilik kazanmasına engel olur. Bu durumda birey kendisini rolüne kaptırmamalı, yeri geldiğinde maskesini çıkarmalıdır(Bars, 2018: 66).

Ete kemiğe bürünmüş her varlıkta olduğu gibi İskender’in de korkuları, kinleri, arzuları ve hırsları vardır. Ancak İskender, diğer insanlardan farklı olarak bir hükümdardır ve bir hükümdara yaraşır bir tavır içinde olmalıdır. İnsandaki olumsuz yönler normal karşılanabilirken bir hükümdar için bunlar zaafıdır ve o, bu zaafalarını aşmak için hükümdarlık maskesinin ardına saklanır. Ancak İskender, personasını o kadar yüceltmıştır ki neredeyse gerçeklikle bağını koparmış, onun gerçek kişiliğini gölgede bırakmış ve tamamen örtmüştür. Onun dengesiz olarak kullandığı personası, onun manevî olgunlaşmada bir problem olarak karşısına çıkmış ve yolculukta başarısız olmasına neden olmuştur. İskender’in Prenses Kaydafa ile karşılaşması onun personasının kişiliğinin önüne geçtiğini, hala gölge yönüyle tam yüzleşmediğini ve aşırı yüceltmış olduğu personasıyla gölge yönünü gizlediği

görülür. Kendisini doğunun ve batının, kuzeyin ve güneyin padişahı olarak tanıtır Dârâb, Fûr, Erjeng'i öldürmekle övünür:

*Pes aña bir ilçî saldı nâmever
 İlçi-y-ile böyle virbidi haber
 Kim bize virbi harâc u mâl u bâc
 Dileseñ kim saña kala taht-ı âc
 Şâh Zülkarneyn İskender benem
 Hasm pamâl idici server benem
 Maşrık u magrib benümdür la-muhâl
 Baña virbinmek gerekdür pâc u mâl
 Kılıcumdan seyl-i Tûfân toldı Hind
 Hancerümden toptolu kan oldı Sind
 Şâh Dârâ dârını yahan benem
 Fûr-ı Hindün ferrini yıhan benem
 Ger peleng ü şîr-i ner ger ejdehâ
 Kılıcumdan olmadı olmaz rehâ
 Leşkerin cinnüñ benem k'itdüm helâk
 Hem ben itdüm Ye'cûci hâk
 Âhir işitdün bunu kim mülk-i şark
 Oldı binüm kılıcumdan kana gark
 Kûh-ı Kâfi gürzümüñ darbı yıhar
 Kulzümi kılıcumuñ odı yahar
 Her ki diler bahtı pâyende ola
 Devlet ehline gerek bende ola (Ahmedî b. 4544-4554)*

İskender'in personasının bir diğer yönü de erkek kimliği ve bu kimliğin bir parçası olan gururdur. Sert bir maskeye dönüştürdüğü erkeklik kimliği, Kaydafa gibi kadın bir hükümdarın elinde esir düşmesini kendine yedirmemesine ve Kaydafa kendisini serbest bıraktığı halde onun ülkesini su altında bırakmasına sebep olur. İskender'in bu eylemi, onun personasını dengeli kullanmadığını ve personasının kendi kişiliğine hükmettiğini gösterir. Ancak İskender'in yeniden doğuşun simgesi olan Zulmet'ten çıkışıyla beraber varoluşun sırrına varması; diğer bir deyişle bu dünyanın faniliği karşısında maskelerin çaresizliğini idrak etmesiyle maskesi ve kişiliği arasında sağlam bir denge sağlayabilmiştir. Özellikle tabuttan sarkıtılan “boş el” onun ardına saklandığı tüm maskeleri çıkardığını, ölüm karşısında insan olmanın yarattığı çaresizliği yansıtır.

3.2. Yüce Birey Arketipi: Aristo, Mehrân ve Hızır

İnsanın varoluş serüveni, kendini tanımasıyla başlar. Çünkü kendi hakikatinin farkında olmayan kahraman, yolculuğa çıkacak yeterli donanım sahip olamayacağından onun dönüşümünü, kendi benliğinin hazinesini keşfetmesini mümkün kılmayacaktır. Kahramanın çıktığı yolculukta, yolu önceden bilen bir kılavuza ihtiyaç vardır. Tasavvufta “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” şeklinde

açıklanan bu manevî yardımcı, müridin kendi değerlerini fark etmesi ve kemalat sürecinde onu doğruya yönelteceği bir şeyhe bağlanmasını zorunlu kılacak ve bu arayış serüveninde ona yol göstererek erginlenmesini sağlayacaktır. Tasavvufta şeyh, pir, müşid-i kâmil; analitik psikolojide ise yüce birey/yaşlı adam arketipi olarak karşımıza çıkan bu kılavuz, kahramanın içine düştüğü bütün sıkıntılarda ona yol gösterecek ve ona aşılması zor olan engelleri aşmasında yardımcı olacaktır.

Bu arketip, kahramanın kendini bulma sürecinde onu tamamlayan, ona yol gösteren, toplumun temel değerlerini temsil eden, kurtarıcı ve yol gösterici olup bir yandan bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllık ve sezgi; diğer taraftan da iyi niyet ve ahlaki özellikleri temsil eder (Yavuzer, 2011: 189). Kahramanı serüvenine çıkaracak bir güç olarak var olan bu manevî insan, aydınlanmanın kaynağı (Namlı, 2007: 1221) olup kahramanın bilincini tıkayan bütün örtüleri ve pası ortadan kaldırmakla görevlidir. Onun görevi, bu bağlamda engelleri saflaştırmak, belirginleştirmek ve yok etmektir (Spiegelman, 1994: 25). En umulmadık anda ortaya çıkarak kahramanı sıkıntılardan kurtarır. Yüce birey arketipi aynı zamanda toplumun ortak bilinçdışı bütünlüğünün bir tezahürü olarak da kendini gösterir. Kahramanın tek başına keşfedemediği bilinçaltı dünyasını keşfetmesinde ona yardımcı olur ve insanlık tarihinin bilgi hazinelerinin kapılarını aralayarak kahramanın/salikin bu hazineden yararlanarak kendi benlik sürecini tamamlamasını sağlar (Sambur, 2005: 106). Böyle bir figürün temsil ettiği şey; kaderin iyi kalpli, koruyucu gücüdür. İlk kez anne karnında tanınan cennetin huzurunun kaybolmayacağına; şimdiki desteklediğine ve geçmişte olduğu gibi gelecekte de durduğuna, eşik güçleri ve yaşam uyanışlarıyla tehlikeye düşer gibi olsa bile, koruyucu gücün kalbin tapınaklarında ve dünyanın tuhaf özelliklerinin içinde ya da hemen ardında hemen hazır olduğuna dair güvence verir. Kahramanın bunlara güven duyması yaşlı bilinmeyen muhafızları belirecektir. Kendine yapılan çağrıya cevap verdikten sonra ve olaylar ortaya çıktıkça cesaretle ilerlemeyi sürdüren kahraman, bilinçdışının bütün güçlerini yanında bulur (Campbell, 2010: 86-89).

İskender'in bu yolculukta iç benliğinin gelişmesini sağlayan ve doğruyu bulmasından ona yardımcı olan üç rehber/yüce birey karşımıza çıkmaktadır. Bunlar aklın temsili olan ve İskender'e hocalık yapan Aristo, tenzil-i ilahî olan Hızır ve Hind ülkesinin hakimi Kayd'ın yaşlı bilgisi Mehrân'dır. Bu üç manevî rehber tasavvuftaki iki aşamayı temsil eder: Aristo Mehrân ilme'l-yakin, Hızır ise ayne'l-yakin mertebelerinin sembolik temsilleridir. Aslında Ahmedî, dört büyük Yunan filozofun her birini ve Hızır'ı metnin başında birer temsil olduğunu bize aktarır:

Beñzed 'Eflâtûna anı k'oldur hayâl

Eylegil vehmi Arestûya misâl

Kuvvet-i fikriyyeyi Bukrât dut

Anı kim hıfziyyedür Sokrât dut

Hızr tenzil-i İlâhîdür yakîn

Anı k'ol göstere Hak bilgil hemîn (Ahmedî, b. 902-904)

İskender tahta çıktıktan hemen sonra kendisine Bokrat, Aristo, Eflatun ve Sokrat hocalık yapmaktadır. Her ne kadar dört hocası varmış gibi görünse de ona asıl hocalık yapan ve olgunlaşması sürecinde rehber olan Aristo'dur. Akli temsil eden Aristo, İskender'e dünyevî bilgileri öğretir ve çevresini tanıma sürecinde ona yol gösterir. İskender'in gördüğü rüyayı yorumlar ve onun erginleşme sürecini başlatır. Ona ülkesinin yönetimi hakkında bilgi verir. Dârâb ile yapılan savaşta nefsine yenik düşmemesi konusunda onu uyarır. Aşka ulaşma konusunda İskender sıkıntı yaşadığında elçi olarak Zeresb ile görüşür ve Gülşah'ı ister. İskender'e geçmiş hükümdarların tarihini anlatarak dünyanın geçiciliğini anlatır. Aristo'nun bütün bu yardım süreci onun ilme'l-yakin mertebesine ulaşır, yani bu âlemi olduğu gibi tanıyıp nereden gelip nereye gideceğini bilecek (A.Neseffî, 1990: 104) kesin bilgiye ulaşacak duruma gelir. Bu mertebeye ulaşan İskender, ilmi konularda artık olgunlaşır ve zahiri ilimlere vakıf hale gelir, kendisini ve çevresini tanıma sürecini başarıyla tamamlar. Böylece tasavvufun ilk

mertebesi, manevî rehber Aristo yardımıyla aşılmış olur. Ahmedî, hikâyenin başında Aristo'yu aklın, Zülkarneyn/İskender'i ise nefsin temsilcisi olarak sunup nefsin/gölgenin aklın kontrolünde olması için Aristo'yu İskender'in gölgesini yenmesi için bir yüce birey olarak sunar:

Akl Arestü nefs Zü'l-Karneyndür

Rûh mülk-i Rûm iy deryâ-yı dür (Ahmedî, b. 558)

İçsel yolculuğunda İskender'e yardımcı olan bir diğer kişi ise Mehrân'dır. Hindistan bilgesi Kayd'ın sarayında dünyanın sırrından haberdar olan Mehrân, İskender'in Hint ülkesine gelişine kadar Kayd'a hizmet eden, rüyalarını tabir edip ona doğru yolu gösteren biridir:

Var-ıdı katında anun bir feylesof

Kim felek razına bulmuşdı vukuf

Hey'etini göklerin bilmiş idi

Hükmini yıldızların kılmuş idi

Bir rasad-bend idi mah-ıla mihr

Nice yürürler bilürdi vü sipihr (Ahmedî b. 2024-2026)

Mehrân, hükümdarı olan Kayd'ın rüyasında Rum'dan bir ayın doğduğunu, doğu ve batının onun nuruyla aydınladığını ve tüm yıldızların ona secde ettiğini gördüğü rüyayı yorumlar ve Zuhâl ile Müşteri'nin çakıştığı bir zaman olduğu için de hakanlara boyun eğdirecek ve Allah'ın dinini tesis edecek bir kralın geleceğini haberdar eder. Kayd'a İskender'in karşısında durulamayacağını ve onun emrine girilmesi gerektiğini söyler. Buraya kadar olan kısım içerisinde Mehrân, Kayd'ın macerasında ona rehber olan ve kendisini tanımasında yardımcı olan bir yüce birey iken İskender'e elçi olarak gönderildikten sonra İskender'in erginlenme sürecinde ona yardımcı olacak bir rehber dönüşür.

İlk eşiği başarıyla geçen İskender, Hind ülkesinde Kayd'ın sarayında bulunan bilge hekim Mehrân'la karşılaşır. Bu, salık olan İskender için insan-ı kâmil olma yolunda aşması gereken ikinci aşamadır. Mehrân'dan varoluşun sırlarını almak ister ve ona dünya, gezegenler, yıldızlar, insan ve diğer canlıların yaratılışı hakkında sorular sorar ve Mehrân onun tüm sorularına cevap verir. İskender ile girdiği uzun sohbetten sonra ona kâinatın sırları, dünyanın var oluşu, bitki, hayvan ve insanların yaratılışı, felekler ve ölüm hakkında İskender'e bilgiler verir. Bu aşamada İskender'in manevî rehberi Mehrân olur ve onun manevî terbiyesiyle ilme'l-yakin mertebesine varmasında ona yardımcı olur.

Ahmedî, eserde Hızır'ı ise tenzil-i ilahî, yani Allah'ın kendisine ilahî bir görev verdiği şahsiyet, peygamber, Cebraîl ya da Kuran olarak açıklar. Hızır duası kabul edilen, tılsımları çözebilen ve gizemli ülkelerin yolunu bilen manevî bir rehberdir (Ahmedî, b. 904-910). İskender, kılavuzu Hızır'ın yardımıyla kesretten kurtularak vahdet yoluna girmesini sağlar. İskender, hocalarına dünyanın oluşumun ilk maddesi hakkında sorular sorduğunda kolektif bilinçdışının sembolü olan Hızır, Allah'ın birliği ve her şeyin ondan vücut bulduğu konusunda İskender'e ayrıntılı bilgiler verir. Hızır, böylece İskender'e vahdete giden yolda ilk yol gösterici olur. Bu durum bize aklın, vehmin, hayal ve hafızanın Allah'ın bütünlüğünü anlamaktaki aczini ortaya koyar. İskender'in hocalarının ona varlıkların bir bütünü tecellisi olduğunu görmesini sağlamaları yerine onu kesrete sürükler ve İskender, eğer hocalarını dinlemiş olsa kesrette kalacak ve vahdet yolunda ilk başarısızlığını yaşayacaktır.

Yüce birey olarak Hızır, İskender'in ab-ı hayatı bulma yolunda giriştiği zorlu yolculukta manevî yol gösterici olarak yer alır. Onu yüksek bir bilinç olarak kabul eden Jung, Hızır'ı aynı zamanda bu bilgelikle uyum içinde olan ve mantığı aşan davranış biçiminin de sembolü olarak kabul eder (Spiegelman, 1994: 15-16). İskender'in çıktığı ilk yolculukta gölgesine yenik düşmesi üzerine erginlenme yolundaki ikinci çağrıda, yani ikinci erginleşim sürecinin manevî rehber olarak Zulmet diyarına yolculukta İskender'e yolculukta eşlik eder. Zulmet, kişinin bilinçaltını sembolize eder.

Bilinçaltının karanlık labirentlerinde kişinin kendi benliğini keşfedebilmesi için kahramanın manevî bir rehber ihtiyacı vardır. Kişi her ne kadar, bu süreçte belli aşamalar kat etmişse de önceden bu yolları geçmiş bütün süreci başarıyla atlatan manevî rehber, kahramanın yolculuğunu kısaltacak ve bilinçaltının labirentlerini daha kısa bir sürede aşmasını sağlayacaktır. Çünkü ab-ı hayatın bulunduğu Zulmet diyarının yolunu sadece Hızır bilir ve İskender'in askerlerine sadece o rehberlik edebilir. Nitekim Zulmet diyarını bilmeyen İskender, Hızır'ın yardımıyla oraya varacak ve önceden bildiği engelleri aşma konusunda İskender'e yol gösterecektir. Yolda karşılaşılan zorluklarla başa çıkmakta İskender'e yardımcı olur. Cadıların yaptığı büyü ile tutuşan ormanı, Allah'a ettiği duanın kabul olmasıyla kara bir bulutun yağdırdığı yağmurla söndürülür. İskender'i ab-ı hayatın olduğu Zulmet diyarına götürür ve orada İskender'den ayrılır. Bu ayrılış, İskender'in erginleşme aşamasında kendi yolunu bulması amaçlıdır. Kendisi ölümsüzlük suyunu içerken İskender, bu suya ulaşmadan Zulmet diyarından çıkmak zorunda kalır. İskender, kolektif bilinçdışı temsil eden Hızır tarafından bir dizi sınavdan geçirilerek benliğinin arınmasını sağlar. Her ne kadar İskender, manevî rehberiyle girdiği Zulmet/karanlıktan ab-ı hayatı bulamamışsa da Hızır'ın yardımıyla kendi içsel hazinesini keşfetmiş ve son merteye hakka'l-yakin, yani her şeyin yaşayarak öğrenip ölmeden ölümü tatma mertebesine ulaşmıştır.

3.3. Benliğin Karanlık Yönü: Gölge/Nefs

Bireyin doğasında var olup da yapmak istediği; ama toplum tarafından hoş karşılanmayacağı, yadırganacağı veya yaptıklarından dolayı utanç duymaktan korktuğu ve bu yüzden engellenerek gerçekleştiremediği, bilinçaltına attığı duyguları “gölge”yi oluşturur. Gölge, bireysel bilinçdışı olup genellikle rüyalarla ortaya çıkmaktadır. Kişiliğimizin karanlık yanını ve kişisel bilinçaltını oluşturan gölge arketipi insanın kötü olarak nitelenen özelliklerini içermektedir(Sambur, 2005: 95). Toplumsal ahlak kurallarına ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm ilkel istekler ve duygulardır. Herkes tarafından bilindiğinde utanç duyacağımız ve kendi hakkımızda bilmek istemediğimiz her şeydir. Kahraman bireyleşim/kemalat sürecini tamamlamak üzere çıktığı yolculuğunda kendi gölgesiyle yüzleşmek zorundadır. Süreç içinde kahraman ya gölgesini yenecek ya da ona yenik düşecektir(Namlı, 2007: 1212).

İskender-nâme’de olduğu gibi edebî metinlerde gölge; yılan, ejderha, canavarlar ve şeytanlar olarak sembolize edilir. Gölge, edebî metinlerde karşımıza bir karakter olarak da çıkabilmektedir. Gölge çoğu zaman bir mağaranın ya da su dolu bir havuzun kolektif bilincin girişinde bizi bekler. Bu bekleyiş kahramanın gölge ile yüzleşip kendisini tanımasında önemli bir yer alacaktır. Kahraman rüyalarında şeytan ve ejderhalarla mücadele ederken fark edecektir ki mücadele yalnızca kendisiyledir ve öldürdüğü her canavar, yendiği her şeytan gölgesi olup bireyleşiminde ona eşik atlatacaktır.

İskender'in başlamış olduğu yolculukta hırsına yenik düşmesi, varoluşun gayesini idrak edemeyip dünyevî arzuların kölesi olması, gölge arketipi bağlamında ele alınabilir. Tasavvufî terminolojide nefis olarak adlandırılan gölge, İskender'in kemale ermesi sürecinde onun önündeki en büyük engeldir. Çünkü gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan, daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer(Jung, 2005: 56). İskender'in bireyleşim yolunda gölgede kalmış yanlarının aydınlatılması gerekliliğidir. Zira İskender, gölgesini yenmeden gerçeğin sırrına varamaz Allah'a ulaşma yolunda başladığı yolculuğu tamamlayamaz.

İskender'in bireyleşim sürecinde çıktığı yol aslında kendi iç dünyasıdır ve Ahmedî, eserinde bunu çok açık şekilde sembollerle ifade eder. Bu anlamda eserde İskender'in keşfettiği, savaştığı her şey, bilinçaltının karanlık dehlizlerinde gizlenen kendisinin karanlık yönüdür ve onun erginleşebilmesi için bu karanlık yönüyle karşılaşması şarttır. Çünkü bireyleşim ancak bilinç ve bilinçaltının uyumla gerçekleşmesi mümkün olan bir süreçtir. Bu amaçla da İskender, erginleşme sürecinde çıktığı yolda içsel bir serüvene girerek bilinçaltının dehliz ve labirentlerinde zorlu bir yolculuğa çıkar. Her ne kadar kahramanımız, dış dünyada elinde kılıçla savaş meydanlarda düşman öldürüp ejderhaları yenip ifritler ve devlerle mücadele ediyor gibi görünse de aslında bunlar tamamen bilinçaltında yer alan

gölgenin birer tezahüründen başka bir şey değildir. İskender, kral olarak tahta çıktıktan sonra atalarıyla ve iktidarıyla böbürlenen Dârâb'la karşılaşır. Dârâb her ne kadar bir hükümdar olsa da sembol olarak mesnevide nefsi emaredir. Yani kişinin gurur, büyüklenme, hırs gibi bilinçaltında yer alan kompleksleridir:

*Nefsdür Dârâb u Zülkarneyn rûh
Nefsi rûha kıl zebûn k'oldur fütûh
Def'in iderseñ Sikender-vâr anuñ
Pâdışahsın Maşrık u Magrib senüñ
Yohsa gönüñ mülkini ol sinüñ yıhar
Cânuñuñ Mısırın kamu oda yahar
Key sakın k'ol zâlim emmâredür
Her k'aña ola zebûn bî-çâredür
Geh behîmedür yiyüp toymaz alef
Geh siba'dur cân diler kıla telef
Cahdla anı ger melek-hüy idesin
Bir meliksin çünki bundan gidesin (Ahmedî b. 1299-1304)*

İskender'in savaş meydanında yendiği Dârâb Hızır'ın yardımıyla vahdetin sırrına ermeye kendini adanmış salık olan İskender'in nefsidir. İskender'in vahdete ulaşabilmesi için kendini nefsinden arındırması gerekmektedir; çünkü vahdet yolunda hırsa, dünyevî istek ve arzulara yer yoktur ve ancak bunları alt edince insan-ı kâmil olma/bireyleşim yolunda emin adımlarla ilerlemesi mümkün olur.

İlk eşiği başarıyla geçen İskender, Hind ülkesinde Kayd'ın sarayında bulunan bilge hekim Mehrân'la karşılaşır. Bu, salık olan İskender için insan-ı kâmil olma yolunda aşması gereken ikinci aşamadır. Mehrân'dan var oluşun sırlarını almak ister ve ona dünya, gezegenler, yıldızlar, insan ve diğer canlıların yaratılışı hakkında sorular sorar ve Mehrân onun tüm sorularına cevap verir. Aristo'nun yardımıyla ilme'l-yekin mertebesini aşan İskender, nefesine karşı yaptığı ilk mücadeleyi başarıyla atlatıp bir üst aşamaya geçer. Bu aşamada İskender'in manevî rehberi Mehrân olur ve onun manevî terbiyesiyle İskender ilme'l-yakin mertebesine ulaşır, yani gözle görerek hasıl olan iman ve kalbin müşahede yoluyla hakiki vahdeti görmesi(A. Neseî, 1990: 104) duruma gelir:

*Mü'mini İskender'e kılğıl mesel
K'ola çoh müşkil senüñ gönüñe hal
Kim-durur ol bânû-yı gül-çihre dîn
Zîneti tevfik-ile ilme'l-yakîn
Oldı terk-i şehvet-i nefsi aña mehr
Aña mihriñ varsa kıl bu nefsi kahr (Ahmedî, b. 2775-2777)*

Mehrân'ın yardımıyla ilme'l-yakin mertebesine ulaşan İskender, bu mertebede dünyayı bilme, dünyanın işini bilme, ahireti bilme, ahiret işini bilme, ölümü bilme, ölümün hikmetini bilme, şeytanı bilme, şeytanın hilelerini bilme, meleği bilme, meleğin işini bilme, peygamberi bilme, peygamberin sözünü bilme, veliyi bilme, velinin sözünü bilme, kendini bilme, kendi işini bilme, Allah'ı bilme, Allah'ın yaptığını bilme gibi(A. Neseî, 1990: 53) bilgiye sahip olur. Belli bir olgunluğa gelen İskender, ava çıkar ve avda iki kaplan, bir erkek aslan, ayı avlar. Kahramanın çıktığı bu av erginlenme

sürecinde kendi bilinçaltına yaptığı bir yolculuk olup gölgesiyle bir yüzleşmedir. Öldürdüğü kaplan, aslan ve ayı kendi bilinçaltında bastırıldığı gazap, şehvet, kibir, benlik, yani enaniyet gibi komplekslerdir:

*Nefs-i emmâre-durur ol şîr-i ner
K'idemez anı zebûn her nâm-ver
Bebr didüğüm saña nedür gazab
K'ol-durur her dürlü isyâna sebeb
Ol iki kaplan nedür kibr ü menî
Kim helâk itmege isterler seni
Ger bu düşmenlere fırsat bulasın
Sen Sikenderden dahu yig olasın
Bunları yiñsen cihân sultânısın
Ne Sikender Tengrinuñ arslanı (Ahmedî, b. 2919-23)*

Semboller şeklinde karşımıza çıkan ve ilkel, kötü, bastırılmış eğilimlerden oluşan İskender'in gölge yönü, onu yavaş yavaş kontrolüne almaya çalışır. Kişinin gölge yönünün kontrolünde olması, onun kontrol edilemez vahşi bir hayvana dönüşmesine neden olacaktır ki Ahmedî'nin eserinde İskender'in savaştığı nefsinin bu hayvanlar üzerinden anlatması, nefsin bu yönüne işarettir. Çünkü bu arketip, insanların barbar ve kontrol edilemez isteklerini barındırmaktadır (Sambur, 2005: 98). İlme'l-yakin mertebesine gelmiş olan İskender; şehvet, gazap, enaniyet, kibir gibi kötü huyların kişinin içinde olduğunun farkındadır ve bunlarla bilinçli bir şekilde yüzleşmesi onu tek boyutlu olmaktan kurtarıp insan-ı kâmil mertebesine yaklaştıracaktır. İskender, gölge denilen bu kompleksleri başarılı bir şekilde atlattıktan sonra sağlıklı bir benlik duygusu geliştirme şansı bulabilecek ve bir üst mertebeye çıkacaktır.

İlme'l-yakin mertebesine gelen ve var oluşun bilgisini elde eden İskender, bir üst mertebeye olan ayne'l-yakin, yani her şeyi yaradanın gözüyle müşahede edip ikililiğin ortadan kalkması mertebesine ulaşabilmesi için beşerî olan bütün istek ve arzuların sıyrılması gerekmektedir. Çünkü içsel bir erginleme olan kemalat/bireyleşim sürecinde kahraman/salîk kişi kişiliğinin gölge tarafında karanlık bir gizem perdesine bürünen ilkel eğilimlerini, isteklerini ve arzularını (Sambur, 2005: 98) kontrol altına almalıdır. Ama bu kontrol pek o kadar da kolay olan bir şey değildir. Peygamberimizin "büyük cihat" adını verdiği bu mücadelede zafere ulaşma mümkün olduğu gibi hüsrana da sonuçlanıp kişiyi kendi pençesinde duçar edebilir. İskender'in Fûr-i Hindî ve fillerine karşı verdiği mücadele kendi gölgesini/nefs-i emaresini kontrol altında tutmak için aklıyla verdiği zorlu bir mücadeledir:

*Fûr-ı Hindî nefis-i emmâre-durur
Kim elinde kişi bî-çâre-durur
Filler nefsüñ kuvâsıdır yakîn
Akl İskenderdür iy dâna-yı dîn
Akl nefsüñ şerrini iderse def'
Pâdişâhsın dünyi ukbî saña nef' (Ahmedî, b.3050-3052)*

İskender'in giriştiği bu zorlu mücadele onun bireyleşim/kemalat sürecinde ona mesafe kat ederken ejderha, dev, şeytan, Yecüc ile Mecüc, köpek başlı insan gövdeli varlıklarla, yani kendi gölgesiyle mücadele etmeye devam eder. Bu mücadele onun bireyleşme yolunda ciddi mesafeler kat

etmesini sağlayacaktır. İskender, bu yolculuğu esnasında Sind ülkesini esir alan, ağzından çıkardığı alevlerle her yeri yakıp yıkan, kuraklıktan kavuran bir ejderhayı, Caba'da da başka bir ejderhayı öldürür. Ahmedî'ye göre ejderha burada insan-ı kâmil/bireyleşim sürecinde defetmemiz gereken ve gölgemizin bir yanını oluşturan şehvettir:

*Hâtıruñdur Sind ü Şeytân ejdehâ
Def'in itmezseñ hatâ-durur hatâ
Kıl anı lâ-havle zahmı-y-la tebâh
Olduñ İskender bigi her mülke şâh
Nefs cehd it bî-fezâyil kalmasun
Sa'y kul k'ehl-i rezâyil olmasun (Ahmedî b. 3162-3164)
Nefs-i şehvânî belâdur şol belâ
Kim kamu olmışdur aña mübtelâ
Öldür anı tâ ki îmîn olasın
Düşmen ol aña ki mü'mîn olasın
İki düşmen bir arada olamaz
Biribirisi-y-le râhat bulamaz (Ahmedî, b. 3455-3457)*

Ejderha potansiyelliği ve karanlığı olduğu kadar kuraklığı, kuralların askıya alınmasını ve ölümü de simgeler. Dolayısıyla kahramanlar, gölgelerinin ölümüyle günahlarından tövbe edip arınan insan gibi hayata yeniden doğmaya başlarlar(Şimşek-Şenocak, 2009: 110). İskender, Ertarib'de dipsiz bir denizin kenarında bin yıl yaşamış olan bir yaşlıyla karşılaşır ve orada olan her şey hakkında bilgi edinir. Yaşlı adam, İskender'in bireyleşim sürecinde ona rehberlik eder. Kolektif bilinçaltının derinliklerini keşfetmek isteyen İskender, yaşlı adamın bilgilerinden yararlanmak ister. Manevî rehber, Hz. Davut zamanında birinin bu denize düştüğünü ve üç yüz yıl geçtiği halde cesedinin dibe ulaşmadığını söyler. Buradaki dipsiz deniz, kolektif bilinçaltıdır. Zira Jung, kolektif bilinçaltını derinliği hiçbir zaman keşfedilmemiş bir deniz olarak tanımlar(Sambur, 2005: 82). Tasavvufî anlamda ise dipsiz deniz marifettir. Aklın sınırlarını aşan ve ancak kalbi vasıta ile anlaşılabilen bilgidir. Salık önce Hakk'ı, onun sıfat ve fiillerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsinin arındırır, ona yaklaşır. O zaman Allah kendisini ona tarif eder(Uludağ, 1999: 347). Nitekim İskender, kemale erme sürecinde hakikatin sırrına varmak, ampirik aklın sınırlarını aşmak, yeni âlemlerin kapılarını aralamak için serüvenlere girer.

İskender, Tagarag bölgesinde fil hortumlu, köpek başlı, elleri yerine kanatlı olan insanlara rastlar. Fil hortum, kişinin komplekslerinden olan kibirliliği, it başlılık ise hilm u vakardan uzak olmayı temsil eder ki bunlar nefsin farklı yönlerinin tezahürüdür. Bu iki unsur da kişinin bireyleşim/kemalat sürecini sekteye uğratar. Kişi, ancak bunları yenerse bu süreci başarıyla atlatır:

*Fîle yaraşur burunlulıh hemîn
Dahı Şeytâna kim ol-durur La'în
Kişi kim burunlu hod-bîn ola
Fil-veş mürdâr u bed-âyîn ola
Çün burunlulıhdı şeytânıñ işi
Kamu la'net ehlinüñ oldı başı*

Kibr Şeytân işi-durur ko anı

Çünkü insân yaradupdur Hak seni

Baş kim anda olmaya hilm ü vekâr

İt başıdır anda hayr itmez karâ (Ahmedî, b. 3918-3922)

Başka bir diyarda Yecüc ile Mecüc kavminin elinde duçar olmuş çıplak, perişan köpek başlı bir kavimle karşılaşır. Bu kavmi, Yecüc ile Mecüc'un elinden kurtarmak için iki dağın arasına bir set çeker. Yecüc ile Mecüc; insanın şehvetini, inatçı vesveselerini(Cebecioğlu, 2005: 420) ve dünya hırsını temsil eder. Köpek başlılık ise insanın nefsidir. İnsanın nefsi bir dev gibidir, insanı hırs ve hışma sebep olur. İki dağ arasında örülen duvar ise nefsi recm/levm etmek için atılan taşlardır ve bu taşlarla nefsin önüne bir set çekilmelidir.

Yâcüc ü Me'cüc nedür eydeyüm

Ne işâretdür saña şerh ideyüm

Şehvet-ile hırs-ı dünyidür bular

Herbiri dîn gâretin itmek diler

Bunlara takvî-y-ile sen bagla sed

Kim bularuñ şerri senden ola red (Ahmedî, b. 3969-3971)

İskender'in Mazenderan'da şeytan devlerin lideri Erjeng'le çetin bir mücadeleye girip onları yenmesi, onun bireyleşim/kemalat sürecinde önemli bir mesafe kat etmesini sağlar. Çünkü bireyleşim yolunda ilerlemesini engelleyen kara güçlerle yüzleşen kahraman, iç huzura kavuşarak yolculuklarına anlam kazandırır. Bu mücadele İskender'in nefsinin harekete geçiren arzu ve isteklere yönelik yaptığı başarılı bir savaştır ve başarılı olması onun merteye atlatmasını sağlamıştır.

Kim-durur Erjeng-i dîv ol nefsi-şûm

Akl didüğüm-durur sâlâr-ı Rûm

Ucbdur şerh itdüğüm hannâs dîv

Hırs-durur andugum vesvâs dîv

Dîv kim şeh boynına bind'oldı vehm

Bu sözi kim eydürem key eyle fehm

Kibr bil ekvân-ı dîvi lâ-muhâl

Şehvet ol divi ki adıdur şemâl (Ahmedî, b. 4225-4229)

İskender'in Prenses Kaydafa ile karşılaşması onun hala gölge yönüyle tam yüzleşmediğini ve aşırı yüceltmiş olduğu personasıyla gölge yönünü gizlediği görülür. Kendisini doğunun ve batının, kuzeyin ve güneyin padişahı olarak tanıttı Dârâb, Fûr, Erjeng'i öldürmekle övünür. Ondaki bu gurur ve kibir karşısında Prenses Kaydafa ona şöyle seslenir:

Didi kim İskenceri dîv-i gurûr

Aldayıban akldan eyledi dür

Fikr kılmaz mı aceb kim hırs-ı mâl

Âkıbet kişiyi ider pâyimâl (Ahmedî, b. 4673-4)

Prenses Kaydafa'nın onun gururuna kendini kaptırıp akıldan uzaklaştığı için onu uyarmasına rağmen, Kaydafa'nın sarayına elçi olarak girip fark edilmesi üzerine Kaydafa, oğlunun canına kıymadığı için İskender'e karışmaz ve onu taç, taht, güzel cariyeler ve Arap atlarıyla mükâfatlandırıp ülkesine gitmesine izin verir. Ama gururuna yediremeyen İskender, Kaydafa'nın ülkesini sular altında bırakarak helak eder. Bilinçaltının karanlık ve korkulu yönünü oluşturan kibir ve gurur, bireyleşim/kemalat sürecini olumsuz etkileyecek bir olgudur. "Her insanın kendi cinsinden olan gölgesi de personası gibi, sık sık kendiliği (benliği) ele geçirmeye, kişiliğe bütünüyle egemen olmaya çalışır ve bunu başardığında büyük felaketlere sebep olabilir"(Talianova 2015: 61). Bu yönüyle bir türlü yüzleşemeyen İskender, vezirinin çağrısına da kulak vermez ve bütün dünyaya hükmetme arzusuna kapılıp hırsının kölesine dönüşür ve ilk erginlenme sürecini başarısızlıkla tamamlar. Böylece İskender hakke'l-yakin mertebesine ulaşmadan içsel bütünlükten yoksun kalır. Ancak aklın temsilcisi olan yüce birey Aristo'nun öğütleri, İskender'in dönüşümü için sarsıcı olur. Hac farızası sonrası gördüğü mezar, ona ölümün sarsıcılığını hatırlatır Ölüm korku, bir dervişin verdiği bilgiyle İskender'in yeni bir maceraya çıkmasını sağlar. İskender yanına Hızır'ı da alarak ab-ı hayatı/içsel hazineyi bulmak için Zulmet diyarına/bilinçaltının karanlık ülkesine yola çıkar ve burada gölgesiyle yüzleşip hakke'l-yakin mertebesine ulaşır ve kemale erer.

3.4. Benliğin Dışıl Yönü: Anima

Anima bir erkeğin bilinçaltı dünyasında kendisini bütünleştiren kadın imgesine verilen addır. Jung'a göre bir erkeğin bilinçdışında bütünleyici bir kadın, kadının içinde ise bütünleştirici bir erkek yer alır ki bu da bir insanda hem erkek hem de dışıl özelliklerin var olduğunun ifadesidir. Bu ikili yön sayesinde erkek kadının, kadın da erkeğin doğasını anlar(Fordham, 1997: 68). Bazen bir erkeğin bazı olaylar karşısında çok hassas ve kırılğan davranması ya da bir kadının erkeğe ait tepkiler göstermesi kadın ve erkekteki karşı cinslere ait bu özelliklerden kaynaklanır. Erkekteki anima arketipinin oluşmasını sağlayan yegâne kişi erkeğin annesidir. Özellikle küçük yaşta babasını kaybeden İskender gibi çocukların üzerinde annenin etkisi oldukça büyüktür. Annenin erkek çocuk üzerinde bıraktığı izler onun gölgesinde feminen bir etki bırakırken babanın kadının üzerinde bıraktığı izler ile kadın üzerinde maskülen bir etki yaratır(Yılmaz, 2011: 47). Erkek annesiyle edindiği kadın figürü, bilinçaltında onun belli bir kadın algısının oluşturmasına yardımcı olur. Daha sonraları bu imaj, erkeğin yaşam boyunca ilgi duyacağı kadınlar üzerine yansıtılacaktır. Doğaldır ki bu da sayısız yanlış anlamalara neden olacaktır. Çünkü erkeklerin pek çoğu kafalarındaki kadın portresini başka bir kadına yönelttiklerinin farkına varmazlar. Her anne ve her sevgili erkeğin içindeki derin gerçekliği oluşturan ve her zaman var olan bu öncesiz imajın taşıyıcısı olmak zorunda kalır(Fordham, 1997: 69).

Bir insanda karşı cinse ait özelliklerin var olmasına rağmen bilincin en çok karşı çıktığı arketiplerin başında anima ve animus gelmektedir; çünkü bilinç düzeyimiz kendisinde taşıdığı karşı cinse ait özelliklerin farkına varmak istemediğinden onları inkâr etmekte ya da onu dışarıya değişik şekillerde yansıtmaktadır. Kişinin içindeki karşı cinse ait bu özellikleri bastırma yoluna gitmesi kişinin ruh dengesini bozmakta, bu da kişiliğin tek boyutlu olması sonucunu doğurmaktadır (Sambur, 2005: 101). Ancak, kadın ve erkek birbirini bütünleyen iki unsur olduğundan kendi animasının farkında olan kişi, kemale erme hususunda daha başarılı adımlar atacaktır. Ahmedî, İskender'in animasının başka yönünü oluşturan Gülşah'ı anlatırken bunu karşı cinse duyulan iştihak unsur olan "aşk" kavramı üzerinden anlatır. Zira edebî metinlerde anima ve animus arketipleri hayvan biçiminde ya da kadın, erkek nitelikleri atfettiğimiz nesnelere olarak simgesel ifade bulur(Gökeri, 1979: 22). Bu noktada Jung'un kemalat/bireyleşim sürecinde animaya yüklediği benzer bir anlamı Ahmedî, aşka yükler ve aşkı tasavvufi cepheden ele alarak onu varoluştan önce de var olan, insanı her türlü benlik duygusundan arındırarak kemale erdiren bir güç olarak ele alır:

İşkdur mebde'den evvel feyz-i cûd

Her ne kim var işk-ıla buldı vücûd

Işk derdin bil ki ol hoş derd olur
 Işk derdin çekmeyen nâ-merd olur
 Işk derdine dime mihnet-durur
 Ol ser-â-ser ni'met ü minhat-durur
 Işk çün ider seni senden fenâ
 Bil ki oldur ol saña izz ü bekâ
 Işk varlığını çünkim bitürür
 Sini oldem dilegüñe yitürür
 Sensin ol mahbûba ki _olmuşsin hicâb
 Görinür mi yâr gitmezse nıkâb
 Işkdan saña vireyim bir haber
 Ola kim cânuña ide ol eser
 Ol eserden cân u dil ma'mûr ola
 Hak tecellisi-y-ile pür-nûr ola (Ahmedî, b. 1346-1353)

İskender'in Gülşah'a olan aşkı onun animasına karşı olumlu bir yaklaşım içinde olduğunu ve onunla barışık olduğunu gösterir. Şâirin "Reng-i bî-cânı niderem cân gerek / Cân u gönli olana cânân gerek" beyti, İskender'in animasıyla bütünleştiğini gösterir. İskender, animasının temsili olan Gülşah'la yüzleşmek ister: "Didi bir kez ger anuñ yüzün görem / Sîm ü zer n'olur saña cânım virem". Bu amaçla da bir elçi/daye yardımıyla onu görmek ister. Daye, Gülşah ile bahçeye çıkacaklarını söyleyerek İskender'in görüşme isteğinin gerçekleşmesi için bir fırsat yaratır. Kapalı mekân olan ev, bilinçaltı; mekanda kapalı tutulan Gülşah, animayı temsil etmesi mümkün olduğu gibi bahçe, açık bir mekan olması hasebiyle bilinçaltının dışavurumunun da temsili olabilir:

Gülşahı gül bâgına iletdiler
 Şeh visâkınuñ yanından gitdiler
 Şeh nihân yirden gözedürken nıkâb
 Götürüp arz itdi yüzün âfitâb (Ahmedî, b. 1486-87)

İskender, dişil boyutu olan Gülşah ile kurduğu olumlu ilişkiyle olumlu bir kişilik kazanırken onun animasının başka boyutu olan Prenses Kaydafa ile aynı olumlu yüzleşmeyi gerçekleştiremez. Zira erkek, bazen bu yönüyle pek karşılaşmak istemez ve elden geldikçe onu bastırarak kadınlara karşı sert, gaddar, aşağılayıcı bir tavır takınır. Bu tavrı, biz İskender'in Prenses Kaydafa karşısındaki tutumunda görürüz. Kaydafa İskender'in dişil yönünü oluşturan bayan bir hükümdardır. Yani İskender'in animasıdır. Kaydafa'nın sarayına/bilinçaltının dişil alanına bir elçi olarak giren İskender, tanınınca Kaydafa'nın elinde çaresiz kalır. Buradaki çaresizlik, dişil yönün kişiliği üzerinde oluşturmuş olduğu tahakkümdür. Kendini sadece erkeğe ait özelliklerle maskeleyen kahraman, bu yönüyle karşılaşması onu korku ve endişeye sevk edecektir. İskender'in personası, yani kişiliğinin dış dünyayla ilgili bölümü, daha derinlerdeki nefsin gizlenip görülmemesine yardımcı olan katı bir maske halini alır. Kaydafa'nın esiri olduğu gerçeği ona ne kadar çok aşılandıkça erkek personası daha da belirginleşir ve bu çağrı ne kadar yüksek sesli olursa onu (animayı) baskılamak için o kadar katılaştır. Nihayet İskender, Kaydafa tarafından serbest bırakılıp onun topraklarının dışına; yani animanın bilinç alanı dışına çıktığında İskender, Kaydafa'nın tüm topraklarını ve hükümranlığını sulara gömerek yok edecektir:

Soñra fikri buña irdi kim vara
 Bahr-ı Rûmun sâhilin bir bir göre
 K'ola bir yol bulna anda kim vara
 Oradan garba su-y-ıçun ide yol
 Tâ ki bahruñ suyun ayırup ala
 Oradan Kaydâfa mülkine sala
 Bir mühendisdi Sikender kim cihân
 Cev cev olmuşdı kıyâsından ayân
 Bir yiri bulup kıyâs itdi dürüst
 Kim oradan ol su anda vara cüst
 Pes memâlikde ser-â-ser her ki var
 Ol araya cem' itdi şehriyâr
 İrte gice dimedin pîr ü cüvân
 Ol arada işlediler çoh zamân
 Bir zamân işleyecek oldı temâm
 Ol ki İskender Bogazıdur be-nâm
 Çün gerekce yiri kazup deldiler
 Ayırup deryâyı ana saldılar
 Rûm yüce Magrib alçahdur ayân
 Lâ-cirem su ol yaña oldı revân
 Bahrdan olup revân deryâ-yı âb
 Eyledi Kaydâfanuñ milkin harâb (Ahmedî, b. 4766-4777)

İskender'in yaptığı aslında erkek personasını yüceltip animasını bilinçaltının karanlıklarına gömerek o yönünü tamamen yok saymaktır. İskender'in kendini sadece kahredici bir hükümdar olarak tanıtop düşmanlarını merhametsizce savaş meydanlarında yok etmesi, animaya karşı geliştirdiği salt erkek maskesidir. Bu durumda İskender'in benlik algısının tam gelişmesini engelleyecek ve kişiliğinin tek boyutlu olarak gelişmesine sebep olacaktır. Tabii ki bu da bireyleşimin gerçekleşmesini engelleyecek ve İskender'in çıktığı ilk yolculukta başarısız olmasında önemli bir rol oynayacaktır. Çünkü benliğini sağlıklı bir şekilde keşfetmek ve bireyleşimi gerçekleştirmek, ancak kişinin kendi bilinçaltı karanlığında yer alan kadın yönüyle yüzleşmesiyle gerçekleşebilir. Nitekim İskender, bireyleşim yolculuğu esnasında kendi animasıyla yüzleşmeye kadar, erginlenme mekânı olan Zulmet diyarına giriş yapamaz. Çünkü geçmesi gereken aşamalardan biri bilinçaltının dışıl şehri olan ve sadece kadınların yaşadığı Şadkâm şehrinden geçmektir. İskender, bu şehirde kalıp kendi animasıyla yüzleştikten sonra erginlenme ve yeniden doğuş mekânına girmeye hazır olacak ve böylece önemli bir süreci başarıyla atlatacaktır.

3.5. Yeniden Doğuşun Mekânı Olarak Zulmet

İskender'in manevî rehberi Hızır ile ölümsüzlük suyunu bulmak için giriştiği yolculukta yeniden doğuş/erginlenme mekânı olarak karşımıza Zulmet diyarı çıkar. Zulmet diyarı, İskender'in benlik hazinesini/ab-ı hayatı keşfetmesi için geçmesi gereken bir eşik, kolektif bilinçdışı mekânlarını

taniyacağı kutsal bir mekândır(Şimşek-Şenocak, 2009: 114). Balinanın karnı olarak adlandırılan bu eşik, yeniden doğuşun mekânı olan ve kahramanın erginlenmesini sağlayan ana rahmini sembolize eder. Dar ve karanlık olan bu mekân kişinin erginlenmesini ve oradan çıktığında bambaşka biri olarak ab-ı hayatı diğer adıyla benlik hazinesini bulup ölümsüz bir hayata başlamasını sağlayacaktır. Çünkü yalnızlığın muhayyilemizde uyandırdığı karanlık, kapalılık ve darlık imgesi ideal insan olmak için girilecek erginlenme mekânının özelliklerini de yansıtır(Doğan, 2006: 116). Tasavvufta ilahî aşkın temsili olan ab-ı hayatı(Uludağ, 1999: 16) elde etmek için Zulmet gibi oldukça çetin ve karanlık bir süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda ölümsüzlük suyu olarak değer biçilen ve ilahî aşkın sembolü olan “âb-ı hayat”ı elde etmekteki müşkülü, insanın kemalatına yapılan bir atıf olarak değerlendirmek mümkündür(Doğan, 2006: 125).

İskender ve Hızır’ın erginlenme mekânı olan Zulmet diyarına geçebilmeleri için eşik muhafızlarını aşmaları gerekir. Varoluşun tehlikeli yönlerini, olağan dünyayı çevreleyen mitolojik devlere ya da iki sıra balinanın dişlerine denk düşen başlangıç belirtileridir bunlar(Campbell, 2010: 109). İskender, Hızır ile ab-ı hayatı ararken bir kırdaki ilk eşik muhafızlarıyla karşılaşır. Bunlar domuz şeklindeki silahlı devlerdir. Çetin süren bir çarpışmadan sonra ilk eşik muhafızlarını yenilgiye uğratan İskender, yola devam eder. Yolu bu sefer bir vadiye düşer. Burası yılanlar vadisidir, İskender vadiyi yılanlardan temizledikten sonra ikinci eşik muhafızlarını da atlatıp kendisini ruhsal olarak dönüşüme uğratan ve tüm tılsımları içinde barındıran mitolojik mekâna, Zulmet’e, doğru yol almaya devam eder. Yılanlar vadisini başarıyla geçen İskender’in içi kaplanlarla dolu olan bir ormandan geçmesi gerekir. İskender, ordusuyla beraber bu ormana girer ve ormanı tüm kaplanlardan temizledikten sonra son eşik muhafızlarıyla karşılaşır. Bu son eşik muhafızları cadılardır. Cadılar, İskender’in ab-ı hayatı bulmasını istemediğinden yaptıkları büyü ile tüm orman tutuşur. İskender manevî rehberi Hızır’ın sayesinde bu beladan da kurtulur. Hızır, okuduğu dua ile Allah’ın yardımına nail olur ve Allah, ormana yağmur yağdırır.

Son eşiği de başarıyla atlatan İskender ve Hızır, bir ay yol aldıktan sonra Şadkâm şehrine varır. Bu şehirde sadece kadınlar vardır. Kadınlar erkek çocuk doğurmak istedikleri zaman pınardan su içip bir kurban kestikten ve kendilerini büyük bir ağaca sürtükten sonra hamile kalır; ama dokuz ay sonra tekrar bir kız çocuk doğurur. Dölleyici ağaç olarak karşımıza çıkan bu ağaç motifi, Musa’nın Tur Dağı’nda ilahî sırlara vakıf olup erginleştiği obje olarak karşımıza çıktığı gibi, cennette mutluluk bahşeden Tuba ağacını ya da Hz. Âdem ve Havva’nın cennetten kovulmasına sebep olan bilgi ağacını da hatırlatmaktadır.

İskender, bu şehirden ayrıлып epey yol aldıktan sonra bir karanlık ile karşılaşır. Hızır, bu karanlığa dalmanın zor olduğunu söylese de İskender, karanlığa dalar. Burada dış, görünen dünyanın sınırlarının dışına geçişi ifade eder ve İskender, yeniden doğmak için bilinmedik bir mekâna gider. Kahraman, eşiğini gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyen içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür. Bu yaygın motifin eşikten geçişin bir kendini yok etme biçimi olduğunu(Campbell, 2010:108), kahramanın kendi içsel yolculuğunda manevî arınmaya girerek tüm engelleri tek tek ortadan kaldırdığını vurgular. Dikey boyutta bir değişime uğramak üzere düşülmesi ‘gerekli’ olan dip nokta kapalı, dar ve karanlık imgeleriyle insanın zorluk, sıkıntı, acı, keder, yalnızlık ve sabır mefhumlarını içselleştireceği ve hiçliğini idrak edeceği bir farkındalık mekânıdır(Doğan, 2006:118). Karanlığa daldıktan sonra kara bir bulut belirir ve şiddetli bir yağış olur. Her yer su altında kalır. Karanlık ve su, bize anne rahmini hatırlatır ve yeniden doğuşu simgeler. Anne karnı sonsuz huzurun yaşandığı, kişinin erginlenmesini sağlayan yerdir(Özher, 2006: 87). İskender’in çıktığı yolculukta elde etmek istediği nitelikler, rahimdeki bebeğin ilk huzurlu durumuna benzer. Buraya girip belli bir süre kaldıktan sonra çıkan İskender, artık eski kişi değildir ve mutlak olarak bir dönüşüme uğrayacaktır. Çünkü bilincin dışındaki karanlığa giren İskender, kendini önce bilinçdışı bir dönüşümün ortasında bulur. Bilinçdışına girmesi, bilinç ile bilinçdışının içerikleri arasında bir bağ kurmasını sağlar. Bunun sonucunda, kişiliğinde olumlu ya da olumsuz anlamda kökten bir değişim

olabilir. Dönüşüm genellikle yaşam süresinin uzaması ya da ölümsüzlüğe aday olarak yorumlanır(Jung, 2008: 67).

Hızır ve İskender birbirini kaybeder. İskender, bir grup askerini de karanlıkta kaybeder. Bu kayboluş, kişinin kim ve ne olduğunu, yani ölümsüz olmadıkça kül ve toz olduğunu anımsamasının kolaylaşacağı yer olan tapınağa girmesine karşılık gelmektedir. İçerideki tapınak balinanın karnı ve ötedeki, yukarıdaki ve aşağıdaki cennet toprağı hep aynı şeydir(Campbell, 2010: 109). İskender, Hızır'ı kaybedip kimseden haber alamayınca dönmek zorunda kalır; ama dönüş yolunu bulamaz. Dönüş yolunda değerli taşlarla dolu olan bir yerden geçer. Askerleriyle alabildikleri kadar değerli taş aldıktan sonra, yollarına devam ederler. İskender'in dönüş yolunda karşılaştığı değerli taşlar yeniden doğuşun sonunda elde edilen kazanımları temsil eder. Bilinçaltının karanlık dehlizlerine yapılan bu yolculuk, İskender'in tüm dünyaya kendi bilincini kapatıp sadece kendi ben'ine yoğunlaşarak içsel hazinesini keşfetmesini sağlar. Böylece kahraman başladığı bu yolculukta ab-ı hayatı elde edemese de büyük kazanımlar elde ederek dönüşe geçecektir. Zira, erginleşme mekanı olan Zulmet, aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeridir. (Jung, 2008: 22). Zulmet'ten çıkış da yeniden bir doğuş olup İskender'in arınmışlığını ve ana rahminden doğuşu sembolize eder. Böylece İskender, manevî rehberiyle girdikleri Zulmet, kendisi için bir bireyleşim mekânı olmuştur.

4. Yeniden Doğuş: İç/Tüm Benlik Arketipi

İskender'in çıkmış olduğu bu yolculukta yüce bireyin eşliğinde ulaşması gereken nihai hedef, yeniden doğuştur. Yeniden doğuşla anlatılmak istenen arınmak, bütün istek ve arzulardan sıyrılarak varoluşun bilincine varmaktır. Jung, bunu iç/tüm benlik arketipi olarak ifade eder ve kahramanın giriştiği macerada varmak istediği nihai sonuç olarak tanımlar. İç benlik ruhsal yapının hem çekirdeği hem de bütünüdür. Benlik bu bütünlük içinde bilinç yöresinin aktörü olarak belirirken tüm gelişmeyi yönetip olası kılan ise iç benliktir(Şimşek-Şenocak, 2009: 112). Bu arketip, kahramanın kendi özüne döndüğünü, varoluşun bilincine vardığını bildirir. Çünkü benlik arketipi bireyin bilinçlenme hâlidir. Bilinçlenen kişi varlığını sorguladıkça olgunlaşır(Bars, 2018: 64) Kahraman içindeki bu merkezci noktanın farkına vardığı andan itibaren, özünü keşfetmeye başlayacak ve bu doğrultuda ona ulaşmaya çabalayacaktır(Namlı, 2007: 1212). Kahramanın giriştiği macerada bilinç ve bilinçaltı arasında sağlıklı bir bütünleşme sağlayarak kişinin benlik bilincine vararak topluma yararlı ve aktif bir bireye dönüşmesi giriştiği maceranın temel amacıdır.

İskender'in yeniden doğuşu, ana rahminin simgesi olan Zulmet'ten çıkmayla beraber başlamış olup bu çıkış, "varlığının değişmediği bir yenilenmedir"(Jung 2005: 48). İskender, girişmiş olduğu bu yolculukta ve Zulmet'te geçirdiği süre zarfında bilinç ve bilinçaltındaki serüvenini gölgesini tanıyıp üstesinden gelir, putlaştırdığı personasından kurtulur, animasıyla bütünleşerek tamamlar ve böylece varoluşun sırrına varmış olur. Varılması zor olan self/benliğin doğuşu, ruhsal merkezin yer değiştirmesi; yani yaşama karşı bambaşka bir tutumda, davranışta olmak demektir(Jung, 2009: 76) ki İskender, Zulmet'ten çıkışla beraber bunu tam olarak idrak etmiş ve yaşamıştır. Kısacası İskender'de tam bir dönüşüm söz konusudur. Nitekim bu dönüşüm İskender'in Zulmet'ten eli boş çıkmasıyla kendini açıkça ortaya koyar. İskender dönüş yolunda ölen askerleriyle karşılaşır, Hızır'a seslenir; ama ondan da haber alamaz. Hızır, ab-ı hayata varmış ve onu içmişken İskender, bunu elde edememiştir. Manevî rehberini yitiren İskender, artık yolculuğunu tamamlayıp erginliğe ulaştığı ve karanlık olan bütün yönüne ışık tuttuğu için herhangi bir rehber ihtiyacı duymayacak ve kendi yolunu kendisi çizecektir. Burayı geride bırakan İskender'in yolu rengârenk kuşlarla dolu olan bir çayıra çıkar. Karanlıktan çıkıp kuşların cıvı cıvı öttüğü çayırılık, kişinin yeniden doğuşla, yani bireyleşimle beraber elde etmiş olduğu iç huzurdur. Burada yer alan büyük bir ağacın altında otağını kurar. Gece yarısı ağaç dile gelir ve ona:

Ol ağaç nâle idiben zâr zâr

Didi k'iy mihnet çekici şehriyâr
Niçe yürüdür seni bu hurs u âz
Mâl çoğı n'assı çün ömr ola az
Ömrüñ âhir oldu pes nedür sebeb
Kim kılursın dünyayı böyle taleb
Pâdişâhlıh sürdüñ on dört yıl temâm
Bir gün olmaduñ cihânda şâd-kâm
Bunca cem' itdüñ velîkin yimedüñ
Ben ölem ayruga kala dimedüñ
Uş gidersin ayruga kalur bu genc
Sen çekersin arada bî-hûde renc
İy dirîg ü derd sinüñ rencüñe
Kim elüñ uş irmez oldu gencüñe (Ahmedî, b. 7866-7872)

İskender'in altında dinlendiği ağaç, mitolojideki kozmik ağaç olup bu ağaç, onun kendi kişisel kaderini değil bütün olarak yaşamın, atom ve tüm yıldız sistemlerin kaderini kendisine açmıştır(Campbell, 2010: 263). Burada ağacın dile gelmesi, bize Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah'ın tecelli ettiği ağacı ve Buda'nın dibinde erginliğe vardığı ağacı hatırlatır. Sıradan bir çoban olarak çıktığı yolculuğunda Hz. Musa, Allah'ın bir ağaca tecelli etmesiyle bir dönüşümün içine girer ve peygamber olarak dağdan iner. İskender de bir hükümdar olarak ölümsüzlük hırsıyla girdiği Zulmet'ten bir dervişin içsel huzuruyla arınıp çıkar. Bu anlamda bireyin bilinçaltını keşfederek en geniş şekilde farkına varmasını sağlamak bireyleşimin amacıdır. Başka bir ifade ile bireyselleşme bireye ben bilincini kazandırmaktır. Kendinin farkına varma anlamında bilinç, bireyselleşmenin başlangıç ve dayanak noktasını oluşturmaktadır. Varoluşun bilincine varma düzeyinin genişlemesi, bireyselleşme sürecinin genişlik ve derinlik kazandırmaktadır(Sambur, 2005: 74). Kişisel bilinçdışının labirentinden büyük bir aşamayla çıkan İskender, bu başarısının karşılığında içsel huzuru ve varoluşun sırrını elde ederek içsel serüvenin soyut sembolleri, somut sembollerle bütünleşerek kendi şahsında maddi ve manevî bütünlüğünü tamamlamıştır(Özcan, 2003: 109-10). Bireyleşmeyi başaran İskender; kendi özgün kişiliğinin farkında olmasıyla ve bilinçdışını kabullenmesiyle, tüm canlılarla hatta inorganik madde ve evrenle olan kardeşliğini gerçekleştirmiştir(Fordham, 1997: 99). Bu anlamda İskender, kendisine açılan kaderin sırrına vardıktan sonra bireyleşim sürecini tamamlamıştır.

5. Dönüş Aşaması

Mitolojik çevrimin son aşaması dönüşür. Bir takım erkek ya da kadın yahut bunların formunda olan nesnelere yardımcıyla erginleşme sürecinin sonuna yaklaşan kahraman yaşam değiştiren gezisinden dönmesi gerekir(Campbell, 2010: 222). Benliğinin karanlıklarına rehberi Hızır ile yaptığı yolculuğun sonuna gelen İskender, her ne kadar kendisine ödül olarak belirlediği ab-ı hayatı bulup içemediyse ve ölümsüzlüğü elde edemediyse de simgesel olarak balınanın karnını/ana rahmini temsil eden Zulmet diyarına girip yeniden doğuşu simgeleyen çıkışıyla beraber kendi iç hazinesini keşfederek ödülüne kavuşmuş ve böylece bireyleşim sürecini tamamlamıştır. Bu anlamda bu sürecin sonunda elde edilen ödül, insanlar dünyasına gitmeden önce kendini kendisine ulaştırmadır(Gölpınarlı, 1940: 38). İskender'in Zulmet'te geçirdiği zor süreç, onun gerçek benliğine ulaşmasını, kendi benlik çukuruna saplanıp karanlığa mahkûm olmuş ruhunun keşfettiği içsel hazinenin ışığıyla aydınlığa çıkmasını sağlar. Zulmet'ten çıkışından sonra dünyanın geçiciliğinin bilincine varması, onun tüm bedensel istek ve arzularından kendini arındırarak kemale erdiğini gösterir. Benliğin eşliğinden

erginleşerek çıkan İskender, sembolik yaşamını mekânın ruhuna da yansıtarak değişimi bütünler(Şimşek-Şenocak, 2009: 119) Önceleri tüm insanların yaşam sürdüğü normal dünyadayken insanların dünyasından uzak kimsenin giremediği mistik ve kutsal mekâna girip bir süre kaldıktan sonra hayatın gerçek anlamına ve var oluşun sırlarına vakıf olan biri olarak karşımıza çıkar. Zulmet'ten çıkan İskender büyük ağacın altında, tıpkı Buda gibi bireyleşim sürecini tamamladığında bu dünyanın bir oyuncak olduğu ve tacın, tahtın insanı var oluşunun gerçek anlamından uzaklaşıp onu oyalamaktan başka bir şey olmadığını, tek gerçeğin insanın iç huzuru olduğunu anlar. Dönüşten kısa bir süre sonra ölen İskender'in vasiyeti üzerine elinin tabuttan dışarıya sarkıtılması, onun bu yolculukta elde ettiği ve erginleşme yolculuğunun sonunda hazinesine içsel huzur ve dünyanın faniliğine kavuştuğunun sembolüdür. Bu sembolik hareketi Pearson, masumun geri dönüşü arketipi olarak adlandırmaktadır(Pearson 2016: 195). Yolculuğunun son aşaması mezarda tamamlanan İskender, tasavvufi anlamda ampirik beninden kurtularak mutlak sevgiliyle manevi bir bütünleşmeye ulaşmıştır.

İskender'in dönüşü, başladığı noktaya geri dönüşü olup bireyleşim sürecini tamamlayarak geri dönmesi, arketipsel sembolizm bakımından ruhî olgunluğu yakalamış olmasını, sınavlar yolunu başarıyla tamamlamış olduğunu gösterir(Kanter, 2010: 187). Bu dönüş, onun artık sıradan bir insan olmadığını, bütün benliğiyle kendini Allah'a teslim eden ve hakke'l-yakin mertebesine ulaşmış bir mümin olduğunun ifadesidir. İskender, bu yolculuğunda geçirdiği tüm aşamalarla arınmış, zorlu sınavlar onu pişirip ilahî gerçekliğin sırrına varmış bir insan-ı kâmil olmuştur. İskender, somut olarak ödülünü elde edememiş ve yolculuğu başarısız olmuş gibi görünse de o, varoluşun gayesinin bilincine varmakla ödülünü fazlasıyla almıştır, ki İslam düşüncesinde varoluşun asıl gayesi de budur. Çünkü ödül, somut olarak ifade ediliyorsa da aslında her şey soyut niteliktedir. Kahramanın gittiği yer kendi iç dünyasıdır. Bilinçaltına ulaşan kahraman orada bulunan ve o güne kadar gizli kalmış gizli yönleriyle tanışır, bazı çatışmalarını çözer. Böylece kahraman gelişir ve aşama kaydetmiş olur. Uzak bir ülkeye yapıyor gibi görünen yolculuk, aslında bilinç ile bilinçaltı arasındaki sağlamakta ve aralarında denge kurulmasına yardımcı olmaktadır(Yavuzer, 2011: 202).

Sonuç

Ahmedî'nin İskender-nâme adlı eseri, epik bir eser olma özelliği taşımakla beraber şâir, eseri mitolojik ve sembolik unsurlarla donatarak onu tasavvufi anlamda müridin arınma yolu olan seyr u sülûkun mertebelerini anlatan bir esere dönüştürmüş, bütün bu mertebeleri olay örgüsü içinde sembolik anlatımlarla başarılı bir şekilde aktarmıştır. Ancak Ahmedî'nin eserde verdiği aşamalar, İskender'in yaşadığı ruhsal değişimin ve kemale ermenin aşamaları, bireysel ve kolektif bilinçaltını temsil eden arketipsel sembollerini kullanarak ifade etmiştir. İskender'in yolculuğunda -ki bu yolculuk, fiziksel dünyada olmayıp kahramanın içsel yolculuğudur- çarpıştığı devler, ejderhalar, cadılar, yarı insan yarı hayvan şeklindeki varlıklar, Zulmet gibi kavramlar; onun içsel yolculuğunda kendi nefsinin/gölgesinin sembolik ifadeleridir. İskender'in kendi benlik hazinesini keşfetmek, insan-ı kâmil olmak için çıktığı yolculukta geçirmiş olduğu aşamalar, Jung psikolojisinin temel amacı olan kişinin bilinç ve bilinçdışı arasında dengeyi oluşturup iç huzuru yakalama, yeniden doğuşu sağlama ve böylece bireyleşim süreciyle paralellik taşır. Jung psikolojisinde aşama arketipleri olarak belirlenen bütün bu aşamalar tasavvuftaki seyr u sülûk, insan-ı kâmil ve fenafillah mertebesine ulaşmakla birebir örtüşmektedir. Kişinin dünyanın bütün nimetlerinden ve hengamesinden el etek çekip kendisini sadece Allah'a adaması ve böylece maneviyata ulaşip iç huzuru yakalayarak insan-ı kâmil mertebesine ulaşan kişinin kendini Allah'ta yok etmesi tasavvufun temel amacı olduğu gibi Jung'un bireyleşim kuramının da temel gayesidir. Bu yok oluş, tıpkı bireyleşim sürecinde yeniden doğuş gibi bedensel bir yok oluş olmayıp kişinin bedensel arzularını öldürüp ruhsal olarak kendini Allah'a adamasını ve ruhsal bir bütünlük sağlamasını ifade eder.

Sonuç olarak Ahmedî'nin kaleme aldığı İskender-nâme, hem konusu hem de konunun işleyiş özelliği ve şâirin takip ettiği yöntem açısından Jung'un arketipsel sembolizmine uymaktadır. Bu da

şâirin, her ne kadar tek bir kahramanın arınma hikayesini anlatmış olsa da tüm insanların arınma yolunda geçmeleri gereken aşamaları, İskender örneği üzerinden izah etmiştir. Bu yönüyle İskender-nâme'de ele alınan konu tüm insanlığı ilgilendiren evrensel bir açılıma sahip olup eser, insanlara içsel huzuru yakalama, manevî arınmanın yollarını göstermektedir. Ahmedî, eserinde bu evrensel değerleri işlerken Jung'un aşama arketipleri dediği; ancak mutasavvıfların seyr u sülûk olarak tanımladığı aşamalardan ve bunları ifade eden sembollerden yararlanan tasavvufî bir eser kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmedî (tarihsiz), İskender-nâme (haz. Yaşar Akdoğan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü e-kitap: <http://ekitap.kultur.turizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>
- Bars, Mehmet Emin (2018), “*Deli Dumrul Anlatısının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi*” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi, Sayı:44, Güz.
- Campbell, Joseph (2010), Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- Cebecioğlu, Ethem (2005), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul.
- Çamuroğlu, Reha (2006), Dönüyordu/Bektaşilikte Zaman Kavrayışı, Kapı Yayınları, İstanbul
- Doğan, Ahmet (2006), “*Bireyleşim/Kemalat Sürecinde Kapalı ve Dar Mekânlar*” Bilig, Bahar / 2006, sayı 37.
- Eliade, Mircea (1994), Ebedî Dönüş Mitosu, İmge Kitabevi, Ankara
- Fordham, Frieda (2011), Jung Psikolojisinin Ana Hatları, Say Yayınları, İstanbul.
- Gökeri, A. İpek (1979), “Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1940), Sıhhat ve Maraz, Millî Mecmua Basım Evi, İstanbul.
- İçli, Ahmet (2013), “*Ruh'un Kendine Yolculuğu: Arketipsel Sembolizm Bağlamında Sıhhat ü Maraz Üzerine Bir İnceleme*” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall.
- İçli, Ahmet (2010), *Fenomenolojik Açıdan “Kazan Begün Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boy”un İçerik Düzlemi Üzerine Bir İnceleme*, Türk Epik Ananesinde Destan, VI. Uluslararası Folklor Konferansı.
- Jung, Carl Gustav (2008), Dört Arketip, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kanter, Fatih (2010) “*Modern Anlatı-Destan İlişkisinin Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi*” Türk Epik Ananesinde Destan, VI. Uluslararası Folklor Konferansı.
- Karadeniz, Mustafa-Duran Oto, Elif (2017), “*Cemal Süreya Şiirinde Kadın İmgesinin Görünümleri*” Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Cilt 7 Sayı 2/1.
- Karagözlü, Volkan (2012), “*Arketipsel Sembolizm Bağlamında Mihr ü Vefâ Mesnevisinin İncelenmesi*” Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.1405-1421.
- Kayıklık, Hasan (2009), Tasavvuf Psikolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Kazaz, Nalan (2016), “Jung'ın Arketip Nitelendirmesi Açısından Gazellerin Psikolojik Analizi (Necâfî ve Fuzûlî ‘Gayrı’ Redifli Gazelleri)”, Hikmet Dergisi Sayı:28.

- Kayaokay, İlyas (2014), “Fuzûlî'nin Leyla İle Mecnûn Mesnevîsinin Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi” The Journal of Academic Social Science, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık.
- Kısa, Cihad (2004), “Carl Gustav Jung'ta Din ve Bireyleşme Süreci” (Basılmamış YL Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Komasyon (2005), TDK Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.
- Namlı, Taner (2007) “*Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak'ın Pinhan Romanının İncelemesi*” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall.
- Azizüddin Neseî (1990), Tasavvufta İnsan Meselesi, Dergâh Yayınlar, İstanbul.
- Özbek Arslan, Naciye (2017), “*Gelibolulu Ali'nin Mihr u Mâh Mesnevisini Jung'ın Arketipsel Sembolizm Kuramı Açısından Okuma Denemesi*”, ANASAY, Sayı:2.
- Özcan, Tarık (2003), “*Osmanlı Romanının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi*”, Bilig, Yaz/ 2003, sayı 26.
- Özher, Sema (2006), *Beyaz Gemi Adlı Romanda Yüce Birey Arketipi*, Bilig, Bahar, sayı: 37.
- Pearson, Carol S. (2003), İçimizdeki Kahraman, Akaşa Yayınları, İstanbul.
- Sambur, Bilal (2005), Bireyselleşme Yolu, Elis Yayınları Ankara.
- Sayar, Kemal (2011), Sûfî Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Spiegelman, M. J. , Pir Vilayet İnyet Han, Fernandez, Tasnim. (Editör) (1994), Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Stevens, Anthony (1999), Jung, (çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Esmâ-Şenocak, Ebru, (2009), “*İbni Sina Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili*”, Milli Folklor, Yıl: 29, Sayı:82.
- Talianova, Mariia (2015), “Türk ve Rus Halk Masallarında Kadın Arketipinin Karşılaştırılması” (Yayınlanmamış YL Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Uludağ, Süleyman (1999), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, marifet Yayınları, İstanbul.
- Yavuzer, Nurgül (2011), “*Perseus Kahramanlık Mitinin Arketipsel Sembollerle İncelenmesi*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Dergisi Yıl:10, Sayı: 19, Bahar.
- Yılmaz, Ebru Burcu (2011), “*Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Bilig, Kış, Sayı: 56.